

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
TRAVMA VE AFET ÇALIŞMALARI UYGULAMALI RUH SAĞLIĞI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

PANDEMİ DÖNEMİNDE ERGENLERDE GÖRÜLEN STRES SEMPTOMLARININ SİBER ZORBALIK
VE ANNE-BABA STİLLERİ İLE İLİŞKİSİ

Cemre DİRİK

118507021

Prof. Dr. Zeynep ŞİMŞEK

İSTANBUL

2022

ÖNSÖZ

Ergenlik dönemiymi merakım. Bedenin, zihnin ve duyguların içinde gerçekleşen bu değişim dönemini çevrimiçi ortamla olan etkileşimi çerçevesinde ele almak istedim. Dijital dünya, oyunlar, metaverse gibi gelişmelerden ve avantajlarından söz ederken, bir yandan da bu büyüyen çevrimiçi alanın zarar veren yönlerine de bakmak ve dikkat çekmek istedim. Bu sebeple dijital evrenin yıkıcı yüzü olan siber zorbalık konunun başkahramanı oldu.

Pandemi dönemine denk gelen tez sürecimde nasıl devam edeceğimi bilemezken desteğini esirgemeyen, tez yazmanın zorlu sürecinde keyif de alabilmenin yolları olabileceğini öğreten, bilime verdiği değerle ilham olan ve bana bu yaşta disiplinli çalışma alışkanlığını öğreten sevgili hocam Prof. Dr. Zeynep Şimşek'e, travma alanında sahada ve eğitimde verdiği değerli katkılar için hocam Prof. Dr. Tamer Aker'e, yüksek lisans sürecinde sağlam psikopatoloji bilgisi kazanmama yardımcı olan hocam Prof. Dr. Ejder Akgün Yıldırım'a, klinik görüşme becerilerime katkı sağlayan hocam Dr. Öğr. Üyesi Ersin Uygun'a, afet alanında bilgisi ve tecrübesinden çokça faydalandığım hocam Uzm. Psk. Yeşim Ünal'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazmak bir yandan grup çalışmasıymış, onu anladım. Bu tezde en az benim kadar emeği olan kişiler var. Bu yolu birlikte yürüdüğüm sevgili dostlarım Nazlı Yıldız ve Umut Tarhan, bu süreçte yaşadığımız zorlukları ve güzellikleri paylaşmak tez sürecimi daha anlamlı kıldı. Varlığınız için teşekkür ederim.

Sevgili annem, babam ve kardeşim, her ne kadar süreçte neler yaptığımı pek anlamasanız da zorlandığımı fark ettiğinizde bana inandığınızı yüksek sesle söylediğiniz için teşekkür ederim.

Son olarak, adını tek tek anamadığım ama tezimle ilgili süreci ve sonucu merak eden, veri toplamama yardımcı olan, soruları ve önerileriyle zihnimde yeni kapılar açan ve bir şekilde tezin biteceğini hatırlatan herkese teşekkürlerimi iletirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	ix
TABLO LİSTESİ.....	x
ÖZET.....	xi
ABSTRACT	xii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	3
ERGENLİK DÖNEMİ, ZORBALIK VE TRAVMA İLİŞKİSİ.....	3
1.1. Ergenlik Dönemi	3
1.2. Zorbalık.....	6
1.2.1. Zorbalık ve Travmatik Stresle İlişkisi	7
1.3. Siber Zorbalık	8
1.3.1. Siber Zorbalık ve COVID-19 Pandemisi	11
1.3.2. Siber Zorbalığın Nedenleri ve Açıklayıcı Kuramlar	13
1.3.2.1. Suler'in Çevrimiçi Disinhibisyon Teorisi.....	15

1.3.2.2. Barlett Gentile Siber Zorbalık Modeli	16
1.3.3. Siber Zorbalık ve Travma İlişkisi	17
1.3.3.1. Siber Zorbalık Sonrası Görünen Psikolojik Tepkiler	17
1.3.3.2. Siber Zorbalık ve Stres Arasındaki Fizyolojik İlişki	18
1.3.4. Dünyada Siber Zorbalıkla Mücadelede Uygulanan Müdahale Şekilleri.....	20
1.3.4.1. Bilgilendirici Web Siteleri ve Kitapçıklarla Önleme Çalışmaları.....	21
1.3.4.2. Siber Zorbalıkla Mücadelede Okul Temelleri Programlar	22
1.3.4.3. Sosyal Medya Platformlarının Çalışmaları	23
1.3.5. Siber Zorbalık ve Ebeveyn İlişkisi.....	24
1.3.5.1. Ebeveyn Stilleri	25
1.4. Gençlerin Ailesinden Destek Aramasının Önündeki Engeller	27
BÖLÜM II.....	29
YÖNTEM.....	29
2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	29
2.2. Evren ve Örneklem	30

2.3. Veri Toplama Araçları	30
2.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu	30
2.3.2. Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri – II (RCBI-II).....	31
2.3.3. Kısa Semptom Envanteri.....	31
2.3.4. Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği	32
2.4. Uygulama	32
2.5. İstatiksel Analiz	33
BÖLÜM III	34
BULGULAR	34
3.1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri.....	34
3.2. Ergenlerin Stres Semptomları	35
3.3. Siber Zorbalık Dağılımı.....	36
3.4. Çocuk Yetiştirme Tutumlarından Alınan Puanlar	38
3.5. İkili Analizler	39
3.6. Çoklu Analizler.....	1
BÖLÜM IV	48

TARTIşMA VE SONUÇ	48
4.1. Tartışma ve Sonuç	48
4.2. Sınırlılıklar.....	54
4.3. neriler	55
KAYNAKÇA.....	57
EK 1: Kişisel Onam Formu.....	81
EK 2: Ebeveyn Onam Formu	81
EK 3: Sosyo-Demografik Bilgi Formu	82
EK 4: Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri – II.....	83
EK 5: Kısa Semptom Envanteri	84
EK 6: ocuk Yetiştirme Tutumları leği.....	85
EK 7: Etik Kurul Değerlendirme Sonucu.....	86

KISALTMALAR

BGCM	Barlett Gentile Siber Zorbalık Modeli
BI-MOB	Çevrimiçi zorbalıkta fiziksel olarak güçlülüğün önemsizliği inancı
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
KSE	Kısa Semptom Envanteri
SM	Siber Zorbalığa Maruz Kalan
SZ	Siber Zorbalık Uygulayan
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	35
Tablo 3.2.1. Kısa Semptom Envanterinden Alınan Puanların Dağılımı	36
Tablo 3.3.1. Siber Zorbalık Envanteri Sorularına Verilen Yanıtların Dağılımı.....	37
Tablo 3.4.1. Çocuk Yetiştirme Boyutlarından Alınan Puanların Dağılımı.....	39
Tablo 3.5.1. Ergenlerde Stres Semptomları ve Sosyo-Demografik Özellikler Arasındaki İlişki	41
Tablo 3.5.2. KSE ile Siber Zorbalık Arasındaki İlişki	42
Tablo 3.5.3. KSE ile Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki	43
Tablo 3.6.1. KSE Alt Boyutlarını Açıklayan Faktörlerle İlişkili Çoklu Regresyon Analiz Sonuçları.....	45

ÖZET

Dünyada ve Türkiye’de siber zorbalığın yaygınlığına ve psikolojik etkilerine dair yapılan araştırmalar önemli bulgular sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı pandemi döneminde 14-18 yaş aralığında bulunan ergenlerde görünen stres semptomlarının siber zorbalık ve anne-baba stilleri ile ilişkisinin incelenmesidir.

Kesitsel tipte yürütülen bu araştırmanın etik kurul onayı İstanbul Bilgi Üniversitesi Araştırma Etik Kurulu tarafından verilmiştir. Çevrimiçi ortamda verisi toplanan araştırmaya 14-18 yaşları arasında olan 279 ergen katılmıştır. Katılımcıların %57,3’ü kadın, %41,9’u erkektir. Veri toplamada Sosyo-demografik bilgi formu, Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri II, Kısa Semptom Ölçeği (KSE) ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği kullanılmıştır. Veri girişi ve analizlerde IBM SPSS İstatistik Programı (26.0) kullanılmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenin türüne göre analizlerde ki-kare testi, t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Her bir bağımsız değişkenin tek başına etkisini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır.

Araştırmada ergenlerin en yüksek puanı depresyon ve hostilite alt ölçeklerinden, en düşük puanı somatizasyon alt ölçeğinden aldıkları saptanmıştır ($P<0.05$). Anksiyete ve olumsuz benlik alt ölçeklerinin puanlarının birbirine yakın olduğu bulunmuştur ($P<0.05$). Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri-II’nin sonuçlarına göre ergenlerin %63.1’i siber zorbalığa uğradığını, %55.9’u ise siber zorbalık uyguladığını, %59.5’i ise zorba-kurban olduğunu bildirmiştir.

Çoklu analiz sonuçlarına göre siber zorbalığa maruz kalma ile KSE alt boyutlarından anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($P<0.05$). Siber zorbalık uygulama ile anksiyete, depresyon ve hostilite alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunurken; olumsuz benlik ve somatizasyon alt ölçekleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($P>0.05$). Anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite ile ebeveyn kabul/ilgi tutumu arasında negatif yönde

anlamli ilifski bulunurken; sikı/denetim kontrol tutumu arasında pozitif y6nde anlamli ilifski bulunduğu saptanmıştır. Bulgulara dayalı olarak; ergenlerin siber zorbalığa karşı korunmasını sağlayıcı ve pozitif ebeveynlik tutumlarının geliştirilmesine y6nelik okul temelli ve topluma dayalı m6dahalelerin yararlı olacağı d6ř6n6lmektedir.

Anahtar kelimeler: Pandemi, Ergenlik, Stres semptomları, Siber zorbalık, Ebeveyn stilleri

Research on the prevalence and psychological effects of cyberbullying in the world and Turkey offers important findings. The aim of this study is to examine the relationship of stress symptoms that appear in adolescents between the ages of 14 and 18 with cyberbullying and parenting styles during the pandemic period.

The ethics committee approval of this research, which is carried out in a cross-sectional type, was given by the Research Ethics Committee of Istanbul Bilgi University. 279 adolescents between the ages of 14 and 18 participated in the study, whose data was collected online. 57.3% of the participants were female and 41.9% were male. Socio-demographic information form, Revised Cyberbullying Inventory-II, Brief Symptom Inventory (BSI) and Parenting Style Questionnaire Scale were used in data collection. IBM SPSS Statistics Program (26.0) was used in data entry and analysis. Depending on the type of dependent and independent variables were used ki-square test, t test and one-way variance analysis in the research. Multiple regression analysis was performed to determine the effect of each argument alone.

In the study, it was determined that adolescents received the highest score from depression and hostility subscale and the lowest score from the somatization subscale ($P<0.05$). Scores of anxiety and negative self-image subscales were found to be close to each other ($P<0.05$). According to the results of the Reveised Cyberbullying Inventory-II, 63.1% of adolescents reported being cyberbullied, 55.9% reported cyberbullying and 59.5% reported being bullying-victims.

According to the results of multiple analyses, a significant relationship was found between cyberbullying and anxiety, depression, negative self-image, somatization and hostility from the subscale of BSI ($P<0.05$). While there is a significant correlation between cyberbullying and the subscale of anxiety, depression and hostility; there was no significant difference between the negative self and the somatization subscales ($P>0.05$). There is a negatively significant relationship between anxiety, depression, negative self, somatization and hostility and parental acceptance/interest attitude; it has been determined that there is a positively significant relationship between the strict/control control attitude. Findings

showed that, school-based and community-based interventions against cyberbullying and improve positive parenting attitudes will be beneficial to protect adolescents.

Keywords: Pandemic, Adolescent, Stress symptoms, Cyberbullying, Parenting styles

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojileri, özellikle internet, bilgiye ulaşmada kolaylık, bilgiyi depolama ve paylaşabilme özelliği ile kişilerin yaşamının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Erdur-Baker, Kavşut, 2007). Bilinçli ve tekrarlayan saldırganlık olarak tanımlanan zorbalık (Olweus, 1993), bilgi ve iletişim teknolojileri (ICT)'nin ilerlemesiyle birlikte biçimini siber zorbalık olarak değiştirerek devam etmektedir (Erdur-Baker, 2010). Sanal iletişimde kullanılan araçlar, kimliğin anonim olabilmesi, kurbanı kolayca seçebilme, zarar verici içerikte olan mesajların hızlıca ve fazlaca kişiye ulaşması sebebiyle zorbalık için tercih edilen bir yol haline gelmiştir (Strom ve Strom, 2004; Erdur-Baker, Kavşut, 2007). Diğer yandan, sanal dünyada yaratılan kurmaca karakterler üzerinden uygulanan zorbaca davranışların gençler tarafından oyun olarak algılandığı ve böylece failin herhangi bir sorumluluk üstlenmeme eğilimi gösterdiği görülmektedir (Willard, 2006; Erdur-Baker, Kavşut, 2007). Siber zorbalık çalışmalarında katılımcılar, çevrimiçi ortamda bilginin daha hızlı ve fazla kişiye yayılması ve kendi evlerinde saldırıya uğramış hissetmeleri sebebiyle, siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan daha yıkıcı bulduklarını ifade etmişlerdir (Campbell, 2005). Araştırmalarda, siber zorbalığın etkinlik alanının sadece maruz kalanı değil, failler ve görgü tanıkları da dahil olmak üzere önemli sayıda genci etkilediği gözlenmektedir (Cassidy, Faucher ve Jackson, 2018).

Siber zorbalığa maruz kalan gençlerde, korku, üzüntü, hayal kırıklığı ve utanç gibi duyguların yoğun olarak görüldüğü gözlenmiştir (Hinduja ve Patchin, 2005). Siber zorbalık fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal sonuçları olan travmatik bir deneyim olarak tanımlanmaktadır (Patchin ve Hinduja, 2006). Beran ve Li (2005) Kanada okullarında 432 öğrenci ile yürüttüğü çalışmada, 100 siber zorbalık mağduru öğrencinin yarısından fazlasının birçok kez öfke hissettiğini ve üçte birinin ise üzgün ve canı yanmış hissettiğini bildirmiştir. Diğer yandan, siber

zorbalık uygulayanların da duygusal, davranışsal, motivasyonel ve ilişkisel sorunlar yaşadığı gözlenmektedir (Hay, Meldrum ve Mann, 2010). Zorbalık davranışlarına maruz kalmak her kişi için travmatize edici olmasada, zorbalığa maruz kalan bazı bireylerde görülen semptomların tecavüz kurbanlarında görülen semptomlarla benzerlik gösterdiği bildirilmiştir (Dahl, 1989; Tehrani 2004).

Ergenlik döneminde özerkleşme ihtiyacı ön planda olsa da gençler zor deneyimler karşısında ailenin desteğine halen ihtiyaç duymaktadırlar. Birçok araştırma, aile ortamı ve zorbalık faktörleri arasındaki ilişkileri vurgulamıştır fakat ergenlerin siber saldırgan olmasında veya siber zorbalığa maruz kalmasında ebeveyn stilleri ile olan ilişkisini inceleyen sınırlı sayıda araştırma vardır (Moreno-Ruiz, Martinez-Ferrer ve Garcia-Bacete, 2018). Baumrind (1971, 1989) ile Maccoby ve Martin'e (1983) göre ebeveynlik stilleri talepkarlık ve duyarlılık olarak iki boyuttan oluşmaktadır (Aunola, Nurmi ve Stattin, 2000). Talepkarlık boyutunda, ebeveynlik alanında ne kadar kontrol, olgunluk talepleri ve denetim gösterdiklerini ifade eder; duyarlılık boyutu ise, ebeveynlerin duygusal sıcaklık, kabul ve katılım gösterme derecesini ifade eder. Bu iki boyut göz önünde bulundurularak, çocuk yetiştirme stilleri otoriter ebeveyn, demokratik ebeveyn, serbest (izin verici) ebeveyn ve ihmalkâr (ilgisiz) ebeveyn olarak dört aşamalı sınıflandırılmıştır (Maccoby ve Martin, 1983; Baumrind, 1991).

Bu araştırmada, ergenlerde siber zorbalığa bağlı ortaya çıkan stres semptomları ile anne-baba tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Günümüzde siber zorbalığı halk sağlığı sorunu olarak kabul eden toplumların sayısı giderek artmaktadır. Gençlerin yaşantısında çevrimiçi dünyanın önemi ciddi boyutlara ulaşmıştır. Hem sosyal yaşamlarında hem de okul hayatlarında teknoloji yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Teknolojinin faydaları hayatımızı kolaylaştırmaya devam ederken, bir yandan da COVID-19 pandemisiyle birlikte dijital dünyaya doğru ilerlemenin ve hayatımızın büyük bir çoğunluğunu teknolojik araçlarla yürütmenin getirdiği olumsuz sonuçları da ortaya çıkmaktadır. Toplumsal bir travma olan Covid-19 pandemisi döneminde, evde kalma süreci ve sosyal izolasyonun da etkisiyle sosyal medyada ve internette harcanan sürede büyük bir artış olduğu gözlenmektedir. İnternet kullanım sıklığı ile siber zorbalık arasındaki

pozitif yönlü ilişki düşünülerek bu araştırmada, ergenlerde görünen stres semptomları ile siber zorbalık uygulama ve maruz kalma sıklığı ve anne-baba stilleri arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın bulgularının hizmet sunum sistemini güçlendirme ve bu alandaki yeni bilgilerin üretilme sürecine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

BÖLÜM I

Ergenlik Dönemi, Zorbalık ve Travma İlişkisi

1.1. Ergenlik Dönemi

Büyümek sancılı bir süreçtir. Gençlerin çoğu yetişkinliğe geçiş dönemi olan ergenliği başarılı bir şekilde tamamlarken, belli bir kısmı da bu dönemde takılmalar ve zorlanmalar yaşamaktadır (Lerner, Roeser, Forman ve Phelps, 2009; Santrock, 2011: 353). Ergenlik döneminde, sosyoekonomik düzey, cinsiyet, yaş, kültürel ve yaşam tarzındaki farklılıklar gençlerin gelişim süreçlerini etkilemede önemli faktörlerdir (Swanson, Edwards, ve Spencer, 2010; Santrock, 2011: 353). Pek çok genç, ergenlik döneminde sağlıklı gelişim süreçlerini tamamlamak adına yeterli destek ve güce sahip olamamaktadır (Santrock, 2011: 353).

Ergenlik dönemi kızlarda ortalama 11 (8-13); erkeklerde ise 13 (10-14) yaşlarına denk gelmektedir (Çelik, Tahiroğlu ve Avcı, 2008). Ergenlik dönemi beyin gelişime dönemsel olarak farklı evrelerden geçmektedir. Erken ergenlik döneminde heyecan arayışı, duygusal olarak uyarılma ve ödül alma arzusu; orta ergenlikte duygulanım ve davranışları düzenlemede zorlanma ve riskli davranış almaya yatkınlık; geç erkenlikte ise ön lobun gelişimiyle birlikte gelen duygulanımların ve davranışların kontrolünü sağlama gibi yapısal değişimler gözlenmektedir (Paus, 2005; Çelik ve ark., 2008). Ergenlik döneminde, prefrontal korteks, yani beynin akıl yürütme, karar verme ve kontrol etme mekanizması gelişimine devam etmektedir ve tam olarak gelişimini tamamlamamaktadır (Santrock, 2011: 357). Ön lobun gelişimi 18-25 yaş aralığına kadar devam etmektedir (Santrock, 2011: 357). Ergenlik döneminde meydana gelen ruhsal değişimlerle en çok ilişkilendirilen bazal gangliyalardır (Çelik ve ark., 2008).

Bazal gangliyonlar ve yapılanması, anterior singulat korteks, premotor ve motor korteks ile birlikte çalışmaktadır. Bu karmaşık yapılanma ön lob üzerinde önemli bir etki sağlamaktadır. Ve bu ilişkiler ağı, kişinin motivasyonel ve davranışlar durumlarını düzenlemede etkin rol oynamaktadır (Chamber ve ark., 2001; Chambers ve ark., 2003; Çelik ve ark., 2008). Dürtüsellik, madde kötüye kullanım, yıkıcı saldırgan davranışlar ve bağımlılık gibi durumlar bu karmaşık nöral ağ üzerinde meydana gelen gelişimsel gecikme olarak açıklanabilmektedir (Çelik ve ark., 2008).

Ergenlik dönemindeki nörobiyolojik değişiklikleri inceleyen araştırmalar, yüksek düzeyde beyin plastisitesinin erken çocukluk ve ergenlik dönemlerinde olduğunu ifade etmektedir (Bradshaw ve ark., 2012). Ergen beyninde yüksek miktarda gri madde (beynin temel yapıtaşlarını oluşturan nöronlar) ve az miktarda beyaz madde (bilgilerinin beynin bir kısmında diğerine etkin bir şekilde iletilmesini sağlayan bağlantılar) bulunmaktadır. Sinaptik oluşumlar ortalama 12 yaş civarında zirve yapmaktadır ve ardından fazla olan veya az kullanılan sinapsların genel bir "budanması" meydana gelmektedir. Ayrıca, ergenler, beynin sosyo-duygusal sisteminin artan tepkisi ile birlikte önemli duygusal, hormonal ve davranışsal değişikliklerden geçerler ve bu da olgunlaşmakta olan öz-düzenleme sistemlerinin kapasitelerini etkilemektedir (Steinberg, 2013). Charles Nelson (2003) gençlerin ergenlik döneminde yoğun duygular hissettiklerini fakat gelişimi tamamlanmayan prefrontal korteks sebebiyle bu duygularla baş etmekte zorlandıklarını bildirmiştir (Santrock, 2011: 357). Dahl (2004) bu döneme, güçlü motora sahip kolayca hızlanan spor bir arabayı kullanan deneyimsiz sürücü benzetmesi yapmış, gelişmekte olan bilişsel yeteneklerin güçlü duyguları yönetme çabası olarak tanımlamıştır (Santrock, 2011: 357).

Ergenlik döneminin psikososyal gelişim evrelerine bakıldığında, özerkliğin, kimlik kazanımının ve yetişkin olgunluğuna hazırlığın ön plana çıktığı görülmektedir (Sanders, 2013). Elkind (1976), ergen ben merkezliliğini, görüntüsüne ve davranışlarına yönelik artan farkındalık olarak tanımlamış ve iki farklı kategoride incelemiştir. İlk unsur hayali seyirci; tüm dikkatini kendine veren ergenin, dışarıdaki kişilerin de aynı dikkatle ona baktığını düşünmesi durumudur.

Ergenler başrol oyuncusu olarak sahnededir, diğer insanlar da onları izlemek üzere orada bulunan seyircilerdir (Santrock, 2011: 371). Bu dönemde ergenler nasıl göründükleri ile ilgilidirler, artan özerklik arzusu ile aileden duygusal ve fiziksel olarak uzaklaşma yaşayabilirler ve akranlarıyla ilişkilerine yönelik eğilim artış gösterebilir (Sanders, 2013). İkinci unsur ise kişisel hikaye: biricik ve yenilmez olduğuna dair inançtır (Santrock, 2011: 371). Bu sebeplerle onları kimsenin anlamadığını düşünürler ve daha fazla risk almaya eğilimlidirler (Santrock, 2011: 371). Erikson ise ergenlik dönemini, beşinci gelişim evresini, kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası olarak tanımlamıştır. Bu dönemde kim olduklarına, ne yapmak istediklerine, hayatın amacına dair sorularla karşı karşıya kaldıklarını ifade etmektedir. Bu dönemde gençler farklı roller denerler ve uygun olmadığını düşündüklerini bir kenara bırakırlar. Bu kimlik karmaşası ile baş eden gençler bu dönemi sağlıklı bir şekilde atkalarak yeni benlikleri ile yaşamlarına devam ederler. Fakat bu dönemde problem yaşayan ve bu çatışma ile baş edemeyen çocuklar ya kendi kimliklerini kaybederler ya da sosyal olarak geri çekilme yaşarlar (Santrock, 2011: 384).

Araştırma ile bağlantısı olan ebeveyn-ergen ilişkisi ve akran grupları ergenlik döneminde önemli bir alan oluşturmaktadır. Ergenlerin özerklik çabası ile ebeveyn tutumu arasında önemli bir ilişki vardır. Gençler, özerklik kazanımı ve davranışları üzerinde kontrol sağlama becerilerini denetim isteklerine verilen uygun tepkiler sayesinde kazanırlar (Laursen ve Collins, 2009; McElhaney ve diğerleri, 2009). Ergenlerde problem olarak adlandırılan durumların çoğu, yetişkinler tarafından ihtiyaç duydukları yeterli desteğin alınamamasından kaynaklanmaktadır (Santrock, 2011: 352). Ergenlerin içinde yaşadığı kültür hem kendine özgü değerleri ve sosyoekonomik seviyeyi hem de medyanın etkilerini kapsamaktadır (Santrock, 2011: 399). Günümüzde gençler, artan teknolojik kullanıma bağlı olarak karmaşık hayat tarzlarına maruz kalmaktadır (Santrock, 2011: 353). Farklı ülkelerde ve sosyo ekonomik düzeyde olan gençler incelendiğinde hepsinde ortak olarak sürekli artış gösteren internet kullanımı gözlenmektedir (Shek, Tang ve Lo, 2008; Subrahmanyam ve Greenfield, 2008). Sağlıklı gelişim açısından hassas bir dönemde olan (Yurgelun-Todd, 2007) ve aynı

zamanda çevrimiçi bir varlık geliştirmeye başlayan ergenler, yetişkinler ile kıyaslandığında siber zorbalığa maruz kalma riski daha yüksektir (Sevcikova ve Smahel, 2009).

1.2. Zorbalık

Zorbalık, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından ergenlik dönemindeki temel sağlık sorunlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Zorbalık, başka bir kişi tarafından zarar verme ya da rahatsız etme amacıyla uygulanan saldırgan davranışların bir alt başlığı olarak tanımlanmaktadır (Olweus 1973b; Berkowitz 1993; Tedeschi & Felson 1994). Zorbalık davranışlarının birçoğu, hedeflenen çocuk ya da genç tarafından belirli bir kışkırtma davranışı içermediği için proaktif saldırganlık olarak açıklanmaktadır (Coie & Dodge 1998). Bu nedenle zorbalık, ilişki içerisinde güç eşitsizliği olan ve tekrarlanabilir olma gibi özellikler içeren saldırgan davranışlardır. Zorbalık davranışı, yıllar içerisinde hem uzmanlar hem de uygulayıcılar tarafından kabul gören özellikleri: tekrarlanabilir olması, güç eşitsizliği bulunması ve kasıtlılık içermesidir (Olweus, 1993; Smith & Sharp, 1994).

Ulusal Eğitim İstatistikleri Merkezi (NCES, 2017) her beş öğrenciden birinin (%20,8) zorbalığa uğradığını bildirmiştir. Zorbalığa maruz kaldığını bildiren gençlerin %33'ü okul dönemi boyunca ayda en az bir veya iki kere zorbalığa uğradığını; %64'ü dalga geçildiğini ve hakarete uğradığını; %59'u kendisi hakkında söylentiler çıkarıldığını; %24'ü fiziksel şiddet davranışlarına maruz kaldığını ve %24'ü kasıt olarak etkinliklerden dışlandığını ifade etmiştir (Flowers ve Marr & McCleary, 2020). Zorbalığın sıklığını belirlemek amacıyla ABD'de yapılan araştırmada, 14-18 yaş aralığında bulunan 486 kişiden çevrimiçi anket yoluyla toplanan verilerin sonuçlarına göre: ergenlerin %20,2'si başkalarına karşı zorbalık davranışlarında bulunduğunu bildirmiştir; %27,1'i ise başkalarına karşı saldırgan düşünce veya davranışlara işaret eden maddeleri işaretlemiştir (Flowers ve Marr & McCleary, 2020).

UNESCO (2019), okulda şiddet ve zorbalığa son verme raporunda, Dünya Sağlık Örgütü'ne bağlı olan Global School-based Student Health Survey (GSHS) ve

Health Behavior in School-aged Children (HBSC) anketlerinin verilerinden aldığı sonuçlara göre zorbalığın sıklığını açıklamaktadır. Bu iki oluşum birlikte 144 ülke ve bölgeden (96 GSHS ve 48 HBSC) veri toplamaktadırlar. HBSC, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ülkeleri kapsarken; GSHS diğer bölgelerdeki ülkeleri kapsamaktadır. Ülkeler arası zorbalık sıklığının farklılıklarına bakıldığında, Karayipler'de (%25), Kuzey Amerika'da (%31.7), Avrupa'da (%25), Ortadoğu'da (%41.1), Orta Amerika'da (%22.8), Güney Amerika'da (%30.2), Kuzey Afrika'da (%42.7), Sahraaltı Afrika'da (%48.2) oranında zorbalığa maruz kalındığı bildirilmiştir. Fiziksel ve cinsel zorbalık GSHS bölgelerinde en sık görülen iki zorbalık türü olurken; HBSC bölgelerinde en sık görülen zorbalık türü psikolojik zorbalık olmuştur. HBSC verileri, Kuzey Amerika'daki öğrencilerin %28,4'ünün ve Avrupa'daki öğrencilerin %15,1'inin kasıtlı olarak etkinliklerin dışında bırakıldığını veya görmezden gelindiğini bildirmektedir. 96 ülke ve bölgeden alınan GSHS verilerine göre, zorbalığa uğrayan çocukların %11.2'si cinsel şakalar, yorumlar veya jestler yoluyla dalga geçildiğini bildirmektedir. Cinsel zorbalık Orta Amerika, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da en yaygın iki zorbalık türünden biri olurken; Kuzey Amerika ve Avrupa'da psikolojik zorbalığa göre daha az rapor edilmektedir (UNESCO, 2019).

1.2.1. Zorbalık ve Travmatik Stresle İlişkisi

Zorbalığa maruz kalmak çoğu kişiyi ruhsal olarak etkilemekte (Baldry, 2004; Espelage & Swearer, 2004; Rigby, 2000) ve fiziksel, biyolojik, psikolojik, duygusal, bilişsel ve sosyal sonuçlara yol açabilmektedir (Carney, 2008; Casey-Cannon, Hayward ve Gowen, 2001; Demaray, Malecki ve DeLong, 2006; Juvonen, Nishina ve Graham, 2001; Rigby, 2002; Wigfield, Lutz ve Wagner, 2005). Newman, Holden ve Delville (2005), zorbalık mağduru olmanın, genellikle travmatik tepkilerle sonuçlanan kronik bir stres etkeni olduğunu öne sürmüştür (Carney, 2008). Çocuklar ve ergenler travmatik deneyime karşı daha kırılganlardır. Travmaya maruz kalmanın gelişim üzerindeki önemli ve uzun süreli etkileri bilinmektedir (Carney, 2008; Carlisle & Rofes, 2007; Hazler, 1996; Novick & Novick, 2001; Olweus, 1996; Salmon & Bryant, 2002; Vermetten & Bremner, 2002). Zorbalığın tekrarlanabilir olan doğası, stres faktörlerine sık sık

maruz kalmayı ve gençlerin deneyimlerinin şiddetini etkilediği görülmektedir (Carney, 2008; Bromet & Havenaar, 2002). Tekrarlabılır olan bu travmatik olaylar, kişinin kendine, başkalarına ve dünyaya olan güven duygusunu bozduğu görülmektedir (Carney, 2008; Janson & Hazler, 2004; Singer, Anglin, Song, & Lunghofer, 1995).

1.3. Siber Zorbalık

Siber zorbalık, kendini yeterince savunamayan bir kişiye karşı çevrimiçi dünyada kasıtlı olarak ve tekrar tekrar gerçekleştirilen saldırganlık olarak tanımlanmaktadır (Kowalski, Limber ve Agatston, 2012; Patchin ve Hinduja, 2012). Aynı zamanda web siteleri, anlık mesajlaşma, tanışma uygulamaları, cep telefonları, e-posta ve kişisel çevrimiçi profil kanallarıyla hedefteki kişiye yönelik küçük düşürücü, tehdit içeren ve/veya cinsel içerikli mesajlar ya da görüntüler kullanılarak iletilen saldırgan davranışlardır (Blair, 2003; Harmon, 2004; Shariff, 2006).

Sanal iletişimde kullanılan araçlar ve kimliğin gizlenebilmesi avantajı, kurbanı kolayca seçebilme, küfür, hakaret, tehditkar, rencide edici mesajların çok sayıda kişiye aynı zamanda ve hızlıca yayılmasına ve bu sebeple siber zorbalık alanın genişlemesine olanak sağlamaktadır (Erdur-Baker, Kavşut, 2017; Strom ve Strom, 2004). Willard (2007), çevrimiçi alanda şiddetli kavga, taciz (hedef bir kişiye karşı gönderilen tekrarlı ve saldırgan mesajlar), sızdırma/ifşa kişinin rızası olmadan bu bilgileri başkalarıyla elektronik ortamda paylaşma), dışlama (kişinin arkadaş listelerinden bloke edilmesi), farklı kimliğe bürünme, siber takip (çevrimiçi iletişim yoluyla kişiye tehdit edildiğini hissettirecek mesajlar vermek) ve cinsel içerikli mesajlaşma (kişinin çıplak resimlerini izni ormadan elektronik ortamda başkalarıyla paylaşmak gibi farklı türlerde sınıflandırmıştır.

Geleneksel zorbalık ile ortak olarak siber zorbalık da genellikle kasıtlı ve acımasızdır, fakat saldırganın anonim olması sebebiyle daha yıkıcı etkilere sebep olabilmektedir (Hoff ve Mitchell, 2009). Siber zorbalar, sosyal dünyada hızlıca birçok kişiye ulaşabilme imkanıyla, başkasına yönelik nefret içeren paylaşımlara çevrimiçi ortamda kolayca destekçi de bulabilmektedir (Hoff ve Mitchell, 2009; Patchin ve Hinduja, 2006). Teknolojik gelişmeler, siber zorbalığın doğasında

bulunan anonimlik sebebiyle kimliği tespit etmeyi zorlaştırmış (Li, 2006), bu durum da zorbalık davranışında bulunan kişilere cesaret vererek, kendilerinde g ve kontrol duygusu hissetmelerine yol açmıştır (Milson ve Chu, 2002). Sonuç olarak, yukarıda belirtilen özellikleri sebebiyle siber zorbalık gençlerin saldırgan davranışlarını yönlendirmede daha fazla tercih edilen bir yol haline gelmiştir (Blair, 2003; Campbell, 2005; Chu, 2005; Hinduja ve Patchin, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004).

UNICEF tarafından 2019 yılında aşılanan anket sonuçlarına göre; 30 ülkede bulunan her üç çocuktan biri siber zorbalığa maruz kalmakta, her beş çocuktan birisi de çeşitli şiddet davranışları ve siber zorbalık sebebiyle okula girmekten korktuğunu bildirmiştir. Gençlerin katılımından oluşan ve kimlikleri gizli tutularak yapılan U-Raporu verilerine göre, gençlerin çoğunluğu siber zorbalığı Facebook, Instagram, Twitter ve Snapchat üzerinden gerçekleştirildiğini bildirmiştir. %39'luk kısımda okul ortamında zorbalık yapmak amacıyla, gençlerin kişisel bilgilerinin paylaşıldığı özel evrimii grupların olduğunu bildirmiştir. Genç siber kültürünün zararlı yönleriyle ilgili olarak, Pew Merkezi'nden yapılan bir araştırma, genlerin% 88'inin başkalarının kaba veya zalim olduğuna tanık olduğunu, % 19'unun evrimii zorbalığa maruz kaldığını ve % 15'inin de evrimii kötülüğün hedefi olduğunu bildirmiştir (Corbett, Dimen, Goldner ve Harris, 2014).

Araştırmaların çoğuna bakıldığında, siber zorbalık mağduru olan kişiler %10 ile %40 arasında değiştiği gözlenmektedir (Lenhart, 2010; O'Brennan, Bradshaw ve Sawyer, 2009; Pontzer, 2010). Fakat iki çalışma yaygınlık konusunda dikkat çekmektedir. İlk olarak, Juvonen ve Gross (2008), evrimii ortamda onları zen, gcendiren, kötü deneyimler olarak tanımlayacakları durumları sorgulamışlar ve prevalansı %72 olarak bildirmişlerdir. İkinci olarak, Aftab (2011), wiredsafety.org'daki online ortamda gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarına göre, 12-13 yaşlarındaki gençlerin %53'ünün siber zorbalık mağduru olduğunu bildirmiştir. Sula Mücadele telefon anketlerinin verilerine göre, 6-11 yaşları arasında bulunan çocukların %17'si siber zorbalığa maruz kaldığını; 12-17 yaş

aralığındaki ergenlerin ise %36'sı siber zorbalığa maruz kaldığını bildirmiştir (Fight Crime: Invest in Kids, 2006)

Siber zorbalık ve siber zorbalığa maruz kalma prevalansını araştırmak üzere, 11 elektronik veri tabanından taranan 8173 araştırmada, kriterleri karşılayan 36 çalışma incelenmiştir. Çoğu Amerika Birleşik Devletleri'nden toplanan veriler, 12 ile 18 yaş aralığındaki kişileri içermektedir. Popülasyonda ortalama %55,8 kadın ve %44,1 erkek katılımcı bulunmaktadır (Hamm, Newton, Chisholm, Shulhan, Milne, Sundar, Ennis, Scott ve Hartling, 2015). İncelenen 36 arasından on yedi çalışma, siber zorbalığın ve/veya siber zorbalığa maruz kalmanın yaygınlığını tanımlamıştır. Katılımcıların %23'ü çevrimiçi zorbalığa uğradığını bildirirken, kendi kendine siber zorbalığı rapor eden kişi sayısı yaklaşık %15, hem siber zorba hem de siber zorbalığa maruz kaldığını bildiren katılımcıların yaygınlığı ise %5.4 ve %11.2 olarak bulunmuştur. Yaş aralığı 10-17 arasında olan gençlerle yapılan altı farklı çalışmadan alınan verilerle (Smith ve ark., 2008; Ybarra ve ark., 2006; Ubertini, 2010; Ybarra ve ark., 2007; Beran ve Qing, 2005; Weber, 2012) siber zorbalık davranışlarının sürekliliği tanımlanmıştır (Hamm ve ark., 2015). Katılımcıların %5.8 ile %6,6'sı sıklıkla siber zorbalığa maruz kaldığını ifade ederken, siber zorbalık suçuna katılım sıklığı ise %6,0 ila %10,3 olarak bulunmuştur (Hamm ve ark., 2015; Smith ve ark., 2008, Weber, 2012). Ara sıra siber zorbalığa maruz kalma yaygınlığı %5,3 ile %15,6; ara sıra siber zorbalık davranışında bulunma sıklığı %6,0 ila %9,1 olarak raporlanmıştır (Smith ve ark., 2008, Weber, 2012; Hamm ve ark., 2015). Siber zorbalığa tekrar tekrar maruz bırakılan hedef grubunda olan gençlerin sıklığı %19 ile %23 oran aralığında bulunmuştur. Katılımcılar arasında hedef grubunda bulunan gençlere bakıldığında, %50'si bir kereden fazla, %32'si ise 3 veya daha çok kez deneyimlediğini bildirmiştir (Ybarra ve ark., 2006). Araştırmalar, internet kullanımındaki artışın hem siber zorbalığa maruz kalma hem de siber zorba olma sıklığı ile arasında ilişki olduğunu göstermiştir (Hamm ve ark., 2015). Siber zorbalığın yaygın olarak uygulandığı platformlar içerisinde twitter %6, bloglar %5, sosyal ağ siteleri %4 - %20 ve mesaj panoları (mesajlaşma içeren alanlar) %26 oranında bulunmaktadır. Araştırmalar internet kullanımındaki artışların, hem siber zorbalığa maruz kalma

hem de siber zorbalık yapma sıklığı ile ilişkilendirildiğini göstermektedir (Hamm ve ark., 2015). Araştırma sonuçları da dünyanın siber zorbalıkla ilgili alarma geçmesine sebep olmuştur.

Çevrimiçi zorbalık, sayısız yönden geleneksel yüz yüze zorbalıktan farklıdır. Siber zorbalığın gerekliliğinde zorbalık yapan ve zorbalığa maruz bırakılan fiziksel etkileşimde değildir, bu da siber zorbalığın sözel ve/veya duygusal agresyon olarak ortaya çıkması demektir (Wright & Li, 2013). Geleneksel zorbalıkta, zorbalık davranışı gösteren kişi sıklıkla zorbalığa maruz kalan kişiden ya fiziksel ya da sosyal olarak daha ‘güçlü’dür ve/veya ‘büyük’tür; ama sanal dünyada kimin daha popüler, uzun, fiziksel olarak güçlü vb. olduğundan bağımsız olarak başka kişilere karşı atağa geçebilmektedir. Barlett ve meslektaşları, bu inancı çevrimiçi zorbalıkta fiziksel olarak güçlülüğün alakasızlığı (the irrelevance of masculinity in online bullying (BI-MOB)) olarak tanımlamış, ve araştırmalar bu inancın siber zorbalık davranışı ve siber zorbalık suçu ile pozitif ilişkisi olduğunu göstermiştir (Barlett, Chamberlin, ve Witkower, 2017). Kişiler kimliklerinin çevrimiçi ortamda gerçek dünyaya göre daha anonim olduğunu düşünmektedir. Bu geleneksel zorbalığın anonim yapılmadığı anlamına gelmemektedir (örn. kimin çıkarttığının bilinmediği dedikodular yaymak) ama zorbalığa maruz kalan kişi genellikle saldırganı tanımaktadır (Mishna, Saini, & Solomon, 2009); fakat sanal dünyada anonimlik algısı daha yüksektir. Birçok teorik çerçeve, (örn. çevrimiçi disinhibisyon etkisi [Suler, 2004] ve Barlett Gentile Siber Zorbalık Modeli [BGCM; Barlett & Gentile, 2012]) ve deneysel araştırmalar anonimlik algısının siber zorbalık suçuna etkisinin göstermiş; ancak, bilinen kadarıyla, bireylere anonimlik algısının çoğu zaman gerçekçi olmadığıyla ilgili bilgilendirmeye yönelik müdahale çalışması yapılmamıştır (Barlett, Madison, DeWitt, ve Kirkpatrick, 2020).

1.3.1. Siber Zorbalık ve COVID-19 Pandemisi

Koronavirüs ilk olarak Aralık 2019’da Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar çok sayıda ölüm rapor edilen salgının sayısı halen hızla artmaya devam etmektedir (Yang, 2021; DSÖ, 2020b). Çin’de 30 Ocak 2020 tarihinde

14-35 yaş aralığında olan 584 genç üzerinde, pandemi döneminin ruhsal sonuçları üzerine yapılan çalışmada, yaklaşık %40,4'ünün psikolojik sorunlara yatkın olduğunu ve bu gençlerin %14,4'ünün travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) semptomları gösterdiğini bildirmektedir (Liang ve ark., 2020).

Tarihte diğer salgınlarda da olduğu gibi kişilerin hastalığın bulaşma endişesi, bilimsel değeri olmayan yaygın söylentiler, düşük ekonomik gelir ve etiketlenme gibi önemli stresörlerle baş etmeleri gerekmektedir (Yang, 2021; Altena ve diğerleri, 2020; Huang & Zhao, 2020; Qiu ve diğerleri, 2020). Bu stresörler depresyon ve ajitasyon gibi duygusal ve davranışsal problemlerle de ilişkilidir (Yang, 2021; Engel-Yeger ve ark., 2016; Holmes ve ark., 2020). Virüsün yayılımını önleme amacıyla dünya genelinde sıkı karantina önlemleri alındı. Bunlar, okulların ve zorunlu açık kalması gerekli olmayan işletmelerin kapanması ya da çevrimiçi modele geçmesi, temel ihtiyaçları karşılama dışında evde kal uyarıları ve dışarı çıkmaları önlemek için zorunlu sokağa çıkma yasakları gibi önlemler oldu (Barlett ve ark., 2021). Pandemi döneminde uygulanan sosyal izolasyon ve çevrimiçi eğitim sürecinde evde kalan kişiler daha fazla elektronik cihazları ve sosyal medyayı kullanmaya başlamışlardır ve bu da siber zorbalığın artması riskini ortaya çıkarmaktadır (Yang, 2021).

Barlett ve arkadaşları (2021), siber zorbalık süreçlerini ve sıklığının COVID-19 pandemisinden etkilenme durumunu incelemişlerdir. Pandemi başlangıcından altı ay önce ABD'li 181 kişiden alınan verilerle, Mayıs 2020'de yani pandemi döneminin ortasında 173 kişiden toplanan veriler karşılaştırılmıştır. Barlett'in siber zorbalığı açıklamada kullandığı, anonimlik algısındaki farklılıklar, fiziksel güçlülüğün önemsiz olduğuna dair inanç (BIMOB), siber zorbalık tutumları ve siber zorbalık suçu alt faktörleri incelenmiştir. Bu dönemde siber zorbalığa katılım düzeyinde anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Pandemi öncesi ve sonrası alınan verilerde, siber zorbalık tutumu arasında da anlamlı fark bulunmaktadır (Barlett ve ark., 2021). BIMOB düzeyinde de anlamlı fark bulunurken; anonimlik algısında iki dönem arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır (Barlett ve ark., 2021). COVID-19 pandemisinde siber zorbalık davranışının artmasının açıklanmasında iki temel durum üzerinde durulmaktadır (Barlett, Simmers ve Roth&Gentile,

2021). İlk olarak, araştırmalar pandemi döneminde kişilerin stres ve kaygı düzeylerinin arttığını göstermektedir (Barlett, Simmers ve Roth & Gentile, 2021; Boals & Banks, 2020). Daha önce yapılan araştırmalarda stres ile siber zorbalık davranışının arasındaki pozitif ilişki bulgusu, pandemi döneminde artan kaygıyla birlikte siber zorbalık suçunun artış göstermesi sonucunu desteklemektedir (Barlett, Simmers ve Roth&Gentile, 2021; Garaigordobil & Machimbarrena, 2019). İkinci olarak, internete erişim düzeyi siber zorbalık suçunun öngörücülerinden biri olarak kabul edilmekte olup, araştırmalarla internet kullanım sıklığı ve siber zorbalık suçu arasındaki pozitif ilişki kanıtlanmıştır (Kowalski ve diğerleri, 2014).

Bu çalışmanın verisi pandemi dönemi başladıktan bir yıl sonra toplanmaya başlanmıştır. Bu araştırma, internet kullanım sıklığının ve artan ruhsal gerilimin siber zorbalığa katılımanın yordayıcıları olduğu göz önünde bulundurulduğunda, pandemi döneminde ortaya çıkan stres semptomlarının ne düzeyde siber zorbalığa uğrama ve siber zorbalık yapma durumunu açıkladığını ve anne-baba stillerinin etkisinin ilişkisine bakmayı amaçlamaktadır.

1.3.2. Siber Zorbalığın Nedenleri ve Açıklayıcı Kuramlar

Siber zorbalığın nedenlerini anlamaya yönelik yapılan çalışmalardan farklı sonuçlar elde edilmiştir. İlk olarak, Hoff ve Mitchell (2009) tarafından yürütölen New England’da bulunan bir kamu üniversitesinde birinci ve ikinci sınıf 351 lisans öğrencisini kapsayan ve tam bir akademik yıl boyunca devam eden çalışmanın bulgularına bakıldığında, %91 ilişki sorunlarına bağlı siber zorbalık ve %9 ilişki sorunlarına bağlı olmayan siber zorbalık olarak ikiye ayrıldığı görölmektedir.İlişki sorunlarına bağlı olan kategori daha detaylı incelendiğinde, daha önce literatürde görölmemiş dört farklı ilişkisel çatışma ortaya konmuştur. Bunlar; ayrılıklar %41, kıskançlık %20, hoşgörüsözlük %16 ve çeteleşme %14 olarak gruplanmıştır (Hoff ve Mitchell, 2009). Akranlarla ilişkinin ergenlik döneminde önemli etkisi vardır (Brown ve Dietz, 2009; Vitaro, Boivin ve Bukowski, 2009). Bu bulguyu ergenlik dönemi özelliklerini göz önünde bulundurarak değerlendirmek anlamlı olacaktır. Çünkü ergenlikte akranlarla olan

ilişkiler değişir ve gelişir. Bu değişimler arkadaşlık ve akran gruplarındaki farklılaşmayı ve romantik ilişkilenenin başlamasını içerir (Santrock, 2011: 391). Sullivan, ergenlik döneminde sosyal ihtiyaçların karşılanmasında arkadaşlığın daha fazla önem kazandığını vurgulamıştır. Siber zorbalığının sebeplerinden birisi olarak görülen ilişkisel çatışmalar hem ergenlik döneminde artan ilişkisel yatırımlar hem de ergenlerin yoğun duygularla baş edebilmesinde yetersiz kalan bilişsel gelişimi olarak açıklanabilir. Bu gelişimsel döneme özgü süreçlerden anlaşılacağı üzere, öğrencilerin ilişkisel çatışmalarını ve bu konuyu ele almaktaki yetersizlikleri siber zorbalığın kökenini oluşturmaktadır (Hoff ve Mitchell, 2009).

Öğrencilerden alınan nitel verilere göre, romantik ayrılığa bağlı olarak ortaya çıkan öfke duygusunun çevrimiçi zorbalık yoluyla işlenmeye çalışılması; romantik ilişki içerisinde meydana gelen kıskançlık ya da arkadaşlık ilişkisi içerisinde diğerinin daha popüler, güzel ya da çalışkan olmasına bağlı olarak ortaya çıkan kıskançlık duygusu ile baş edememenin siber zorbalık yoluyla dışavurumu; bir başka kişinin cinsel yönelimine, inanışına ve ırkına yönelik hoşgörüsüzlüğün ve ayrımcılığın doğurduğu gerilimin siber zorbalık davranışıyla karşıdaki kişiyi küçük düşürme ya da korku, çaresizlik, yalıtılmışlık gibi duyguları hissettirme eğiliminde oldukları; son olarak da bir kişiyi gruptan izole etmenin güç sağlayacağı, kendilerini daha iyi hissedecekleri ve bu şekilde bir grupta yer edinebilecekleri inancı ile siber zorbalık davranışına başvurduklarını bildirmişlerdir (Hoff ve Mitchell, 2009).

Bazı araştırmacılar, çevrimiçi zorbalık davranışında bulunan gençlerin uyku kalitesi ve duygusal sıkıntı arasındaki muhtemel ilişkiyi araştırmışlardır. Türkiye'den 353 ergenden oluşan bir örneklem kullanan Kırcaburun ve Tosuntaş (2018), siber zorbalık suçunun düşük uyku kalitesiyle ilişkili olduğunu bulmuştur. Birkaç araştırma da, internet kullanım sıklığının siber zorbalık suçunun güçlü bir pozitif öngörücüsü olacağını ileri sürmüştür (örn. Kowalski ve diğerleri, 2014). Bu nedenle, hem siber zorbalık suçu hem de uyku kalitesi, dijital medya kullanımıyla ilişkilidir; bu da, ergenler arasında siber zorbalık ve uyku kalitesi arasında potansiyel bir bağlantı olabileceği anlamına gelmektedir (Liu, Liu ve Yuan, 2021). Yapılan çalışmalarda, farklı ergen örneklemi arasında siber

zorbalık ve uyku kalitesi arasındaki ilişki incelenmiş; düşük uyku kalitesi ile siber zorbalıktan alınan puanlar arasında pozitif yönde ilişki olduğu bulunmuştur (Kircaburun ve Tosuntas, 2018). Bu çalışmanın sonucu ilginç bulunmuştur çünkü uyku kalitesinin etkilenmesinin siber zorbalığın bir sonucu olması öngörülmekteydi. Bu durum, genel gerilim teorisine (Agnew, 1992) dayanarak, stres yaşayan kişilerin kızgın veya sinirli hissetmeleri ve bu nedenle suçlu ya da sapkın davranışlarda bulunma risklerinin artabileceği ihtimali olarak açıklanmaktadır (Agnew, 1992). Bu sonuca göre, bir stres faktörü olarak yüksek duygusal sıkıntı, siber zorba olma olasılığını artıracak belirtilmiştir. Yuan ve Liu (2019) tarafından yapılan 1274 Çinli lise öğrencisi üzerinde yapılan boylamsal çalışmada, başlangıçtaki depresif belirtilerin, 6 ay sonra bildirilen siber zorbalık suçu puanını tahmin edebileceğini ortaya koymuştur. Öte yandan, çalışmalar; gençler arasında, bir fail olarak daha yüksek düzeyde siber zorbalık davranışlarında bulunmanın, daha zayıf ruhsal iyilik hali ile ilişkili olduğunu bildirmiştir (Liu, Liu ve Yuan, 2021). Kowalski ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan meta-analiz çalışmasında siber zorba davranışın depresyon, anksiyete ve yaşam doyumu ile ilişkisi belirtilmiştir (Liu, Liu ve Yuan, 2021).

1.3.2.1. Suler'in Çevrimiçi Disinhibisyon Teorisi

Suler (2004), bireylerin online kişilikleri ile gerçek dünyada olan kişiliklerini ayırdığını, bu ayrımın disosiyasyona neden olduğunu ve bunun sonucu olarak; gerçek yaşamda inhibe edilen davranışların online ortamda edilmemesi ile sonuçlandığı belirtmiştir. Bunu da online disinhibisyon olarak tanımlamaktadır. Disosiyatif anonimlik siber zorbalığı açıklamada en çok ilişkili olan kavramdır çünkü kullanıcılara eylemlerine yönelik aidiyet hissetmeden konuşabilme gücü de sağlamaktadır (Suler, 2004). Çevrimiçi disinhibisyon iyi huylu ve toksik olarak iki uçta incelenmektedir. İyi huylu disinhibisyonda, bireyler çevrimiçi alanda gizli kalmış duygularını paylaşmada daha cesur olabilirler ya da başkalarına faydalı olmak için olağan hallerinin dışına çıkabilirler. Ayrıca bazı iyi huylu disinhibisyon davranışları da kişinin kendini gerçekleştirme yolunda attığı adımlarda da destekleyici olabilmektedir. Diğer yandan toksik disinhibisyon ise, faydasız tekrarlayıcı takıntılar, başkasına zarar verebilen katarsis yaşantılar ve bireysel

ihtiyaçların saldırgan yollarla dışavurumu olarak sonuçlanmaktadır. Araştırmalar, görünürlüğün olmamasının, göz kontağı eksikliğinin ve anonimliğın artmasının online olarak yasaklanmış toksik çevrimiçi davranışlara yol açtığını göstermektedir (Lapidot-Lefler & Barak, 2012). Boylamsal araştırmalar, çevrimiçi toksik disinhibisyonun 6 ay sonra siber zorbalık davranışını öngördüğünü göstermiştir (Udris, 2014). Çalışmalar ayrıca çevrimiçi toksik disinhibisyon ile siber zorbalık suçu arasında önemli bir ilişki bulmuştur (Barlett & Helmstetter, 2018; Wright, Harper ve Wachs, 2018).

1.3.2.2. Barlett Gentile Siber Zorbalık Modeli

Barlett Gentile Siber Zorbalık Modeli (BGCM; Barlett & Gentile, 2012), sosyal-bilişsel öğrenme teorisine dayalı olup, siber zorbalığın psikolojik süreçlerini açıklamada kullanılmaktadır. Barlett (2016, 2017) genel öğrenme teorisi bize, öğrenme aşamasında devam eden uyarana ya da davranışa maruz kalmanın bilişsel senaryoları, tutumları ve diğeri bilgi yapılarının gelişimine yol açtığını ve sonunda durum temelli davranış şekillerinin oluştuğı bilgisini vermektedir. Barlett bu temelden yola çıkarak, devam eden siber zorbalık davranışlarının kişilerde anonimlik algısını ve çevrimiçi dünyada fiziksel olarak güçlülüğün önemsiz olduğı algısının (BI-MOB olarak tanımlamaktadır) gelişmesine yol açtığını belirtmektedir. Wright (2013) ve Barlett (2015) anonimliği, kişinin çevrimiçi alanda tanınmasının kolay olmaması sebebiyle saldırgan davranışlarının sonucunun sorumlulukları olmayacağı algısı olarak tanımlamışlardır. Boylamsal araştırmaların sonuçlarında, hem gençlerde hem de gelişmekte olan yetişkinlerde anonimlik algısına sahip olmanın gelecekte siber zorbalık suçunun yordayıcısı olduğı görülmektedir (Barlett ve Kowalewski, 2019). BGCM, kişinin anonim olma halini ve BI-MOB algısını fark etmesiyle birlikte siber zorbalığa karşı olumlu bir tutum sergileyip, bu yolla saldırgan davranışları yansıtırma eğiliminin artacağını da açıklığa kavuşturmuştur. Bu tutumlar, siber zorbalığın zarar vermek için uygun bir yöntem olduğı inancını pekiştirmektedir (Barlett & Gentile, 2012; Barlett, Helmstetter, & Gentile, 2016). Barlett ve Kowalewski (2019), yaşları ortalama 19 olan 172 kolej öğrencisiyle yaptığı boylamsal çalışmada, katılımcıların belirli sistematik aralıklarla anonimlik algılarını, BI-MOB'u,

olumlu siber zorbalık tutumlarını ve siber zorbalık suçları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. BGCM modeli kapsamında açıkladığı anonimlik ve fiziksel güçlülüğün önemsizliği algılarının siber zorbalığa yönelik pozitif tutum geliştirmesini açıklamaya çalışmış ve kuramı verilerle daha da genişletmiştir. Sonuç olarak boylamsal verilerle birlikte Barlett Gentile Siber Zorbalık Modelinin, temel öğrenmeye dayalı varsayımlarını doğrulamaktadır. Bu bulgular, siber zorbalık davranışının öğrenilen algılar, inançlar ve tutumlardan tahmin edilebileceğini ve siber zorbalık davranışlarının anonimlik ve BI-MOB algılarının gelişmesine yol açacağını göstermektedir.

1.3.3. Siber Zorbalık ve Travma İlişkisi

1.3.3.1. Siber Zorbalık Sonrası Görünen Psikolojik Tepkiler

Ergenlik döneminde meydana gelen siber zorbalık durumları ve psikolojik etkileri bu döneme özgü gelişimsel özellikler çerçevesinde değerlendirilmelidir. Özellikle beyin gelişimi araştırmalarına bakıldığında, gelişmekte olan ergen beyni bize, ergenlerin yetişkinlere göre daha düşük düzeyde psikolojik ve duygusal olgunluğa sahip olduğunu açıklamaktadır. Mills ve arkadaşları (2016), gri madde hacminin 10-15 yaşlarına kadar arttığını, yirmili yaşların başına kadar tekrar azaldığını ve daha sonra stabilize olduğunu öne sürmektedir. Bu gelişim önemlidir çünkü gri madde yolları çocukluk ve ergenlik döneminde bilişsel, davranışsal, duygusal ve motor beceri gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Günümüzde siber zorbalığın, bir halk sağlığı sorunu olarak görüldüğü bilinmektedir (David-Ferdon & Hertz, 2007). Sistemik incelemeler ve meta analizler, siber zorbalığa maruz kalan kişilerin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkisini tutarlı bir şekilde göstermektedir (Fisher, Gardella, & Teurbe-Tolon, 2016; John ve ark., 2018; Katsaras ve ark., 2018; Kowalski ve ark., 2014; Van Geel, Vedder, & Tanilon, 2014). Siber zorbalığa maruz kalmak, psikosomatik belirtileri ve ruhsal sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bunlar, uyku bozuklukları, okula gitmek istememe, tehdit algısında artış, düşük benlik saygısı, endişe, anksiyete, depresyon, intihar düşüncesi ve ölümcül ya da ölümcül olmayan intihar davranışları olabilmektedir. (Fisher ve ark., 2016; Hamm ve ark., 2015; Katsaras

ve ark., 2018; Kowalski et al., 2014). Birçok çalışma, siber zorbalık ile anksiyete, depresif semptomlar ve intihar düşüncesi arasında geleneksel zorbalığa göre daha güçlü ilişkiler olduğunu bildirmektedir (Bonanno & Hymel, 2013; Bottino, Bottino, Regina, Correia, & Ribeiro, 2015; Campbell, Spears, Slee, Butler, & Kift, 2012; Gini & Espelage, 2014; Hinduja & Patchin, 2010; John ve ark., 2018; Van Geel ve ark., 2014).

Diğer yandan, gençler üzerindeki negatif etkinin nedenleri halen net olarak belirlenmiş olmasa da; siber zorbalığın ısrarcı, yaygın ve çoğunlukla anonim doğasının, anksiyete, depresyon ve intihar davranışlarıyla ilişkili umutsuzluk duygularına katkıda bulunduğu öne sürülmektedir (Bonanno & Hymel, 2013; Chu, Fan, Liu, & Zhou, 2018; Hawton, Saunders, & O'Connor, 2012; Hinduja & Patchin, 2010; John ve ark., 2018). Hem zorba davranışı gösterenler hem de zorbalığa uğrayan gençler, uğramayanlarla karşılaştırıldığında daha yüksek düzeyde depresyon (Crick, & Grotpeter, 1995; Isaacs, Hodges, & Salmivalli, 2008; Klomek, Marrocco, Kleinman, Schonfeld, & Gould, 2007), kaygı (Kaltiala-Heino, Rimpelä, Rantanen, & Rimpelä, 2000), intihar düşüncesi (Bonanno & Hymel, 2010; Klomek ve ark., 2007), ve psikosomatik semptomlar bildirmektedirler (Kaltiala-Heino ve ark., 2000). Zorba davranış gösterenler ve zorbalığa maruz kalanlar okul asma ve okulu güvensiz hissetme eğiliminde olurken (Berthold & Hoover, 2000; Juvonen, Nishina, & Graham, 2000), zorbalığa dahil olmayan gençlerle karşılaştırıldığında akademik başarılarında düşüş olduğu bildirilmektedir (Glew, Fan, Katon, Rivara, & Kernic, 2005; Juvonen ve ark., 2000; Nansel ve ark., 2001). Zorba olmanın ya da zorbalığa maruz kalmanın kişinin yetişkinliğine kadar uzanan uzun süreli etkileri olabilmektedir (Gladstone, Parker, & Malhi, 2006; Isaacs ve ark., 2008). Zorbalık davranışlarına maruz kalmak her koşulda travmatik bir tecrübe olarak kabul edilmese de, zorbalığa maruz kalan bireylerde görülen semptomların tecavüz kurbanlarında görülen semptomlarla benzerlik göstermesi kayda değer bir bulgudur (Dahl, 1989; Tehrani 2004).

1.3.3.2. Siber Zorbalık ve Stres Arasındaki Fizyolojik İlişki

Bir kişi bir stres etkenine maruz kaldığında, diğer fizyolojik belirtilerin yanı sıra, sempatik sinir sistemi ve hipotalamik-hipofiz-adrenokortikal eksenini (HPA) aktive olur, bu da kortizol salınımında artışa neden olmaktadır (González-Cabrera, Calvete, León-Mejía, Pérez-Sancho ve Peinado, 2016; Nader, Chrousos ve Kino, 2010). Terburg, Morgan ve van Honk'a (2009) göre, HPA eksenini, tehdit veya strese karşı savaş ya da kaç tepkisi vermemizi sağlamaktadır. Bu nedenle tehditlere karşı verilen çok temel ve birincil tepkileri etkileyen biyolojik bir dengenin parçasını oluşturmaktadır. Yapılan araştırmada, tükürük kortizolu, stresin (Hellhammer, Wüst, & Kudielka, 2009) ve saldırganlığa yatkınlığın (Saxbe ve ark., 2015; Terburg ve ark., 2009) biyokimyasal göstergesi olarak araştırılmıştır. Siber zorbalık, kaygı ve algılanan stres arasındaki potansiyel ilişkiyi araştırmak için iki ayrı zaman aralığında (dört aylık aralık) değerlendirilen boylamsal bir çalışma yapılmıştır. İkinci değerlendirmede, günlük tükürük kortizol seviyeleri de ölçülmüş ve stresin potansiyel bir biyokimyasal belirteci olarak incelenmiştir (González-Cabrera, Calvete, León-Mejía, Pérez-Sancho ve Peinado, 2016). Sonuçlar, ölçülen kortizol salınımının ve algılanan stresin siber zorbalıktaki rollerle ilişkili olduğunu göstermekte olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Siber zorbalığa maruz kalan kişiler, siber zorbalığa maruz bırakan kişilere kıyasla daha yüksek kortizol salgılama seviyeleri ve daha fazla algılanan stres sergiledikleri gözlenmiştir (González-Cabrera, Calvete, León-Mejía, Pérez-Sancho ve Peinado, 2016). Elde edilen sonuçlar; kazara maruz kalan ve siber zorbalığa maruz bırakılan bireylerin kortizol reaktivitesinin ciddi şekilde bozulduğunu kanıtladığı gibi, siber zorbalığa maruz kalan kişilerin hipotalamik-hipofiz-adrenokortikal ekseninde değişikliklere neden olabileceğini göstermektedir (González-Cabrera, Calvete, León-Mejía, Pérez-Sancho ve Peinado, 2016). Bir başka açıdan, McBurnett, Lahey, Rathouz and Loeber (2000) araştırmalarında, çocuklarda ve ergenlerde görülen uzun süreli saldırgan davranışların düşük HPA eksenini aktivitesi ve uygun olmayan kortizol seviyesi ile ilişkili olduğunu başka araştırmalarla da desteklemiştir (Platje ve ark., 2013; Sariñana-González, Romero-Martínez, & Moya-Albiol, 2015). Diğer yandan, yapılan başka araştırmaların sonuçlarına göre siber zorbalığa maruz kalan kişilerde HPA eksenini aşırı aktif hale geldiğı gözlenmiştir (Gradinger, Strohmeier,

& Spiel, 2009; Sourander ve ark., 2010). Ayrıca, kortizol salgılanması geleneksel zorbalığa kıyasla, siber zorbalıkta daha yüksek bulunmuştur. Bu farklılığın nedeni, siber zorbalığın daha zararlı etkilere sahip olması ve geleneksel akran zorbalığına göre daha geniş bir kitleye ulaşması olabileceği düşünülmektedir (Campbell, Spears, Slee, Butler, & Kift, 2012; Berne ve ark., 2013).

1.3.4. Dünyada Siber Zorbalıkla Mücadelede Uygulanan Müdahale Şekilleri

Zorbalığın sıklığının artması ve yapılan araştırmalar sonucunda görülen ciddi sonuçları sebebiyle siber zorbalık ilgi çekmiş fakat Kanada ve ABD’nde meydana gelen iki farklı intihar olayı daha kapsamlı bir şekilde harekete geçilmesine yol açmıştır (Espelage ve Sung Hong, 2017). 2006 yılında, Amerika Birleşik Devletleri’nde 13 yaşındaki Megan Meier, kilosuyla ilgili sürekli siber zorbalığa maruz kalması nedeniyle kendini asmış; 2010 yılında, Amerika Birleşik Devletleri’nde 15 yaşında genç Phoebe Prince, sınıf arkadaşları tarafından maruz bırakıldığı siber zorbalık sebebiyle kendini asarak hayatına son vermiştir (McNeal, Kunkle ve Bryan, 2016; Espelage ve Sung Hong, 2017). Bu vakalardan sonra, ‘Megan Meier Siber Zorbalığı Önleme Yasası’ önerilmiş fakat yasallaşmamıştır. 2004 yılında ABD Temsilciler Meclisi’nde, Güvenli ve Uyuşturucusuz Okullar ve Topluluklar Yasası’na dahil edilmek üzere zorbalıkla mücadele önlemleri önerilmiş ve şu anda tüm eyaletlerde siber zorbalıkla mücadele politikaları bulunmaktadır. ABD Kongresi, 2008 yılında, siber zorbalığı da ele alan 21. Yüzyılda Çocukları Koruma yasasını çıkarsa da (Snakenborg, Acker ve Gable, 2011), tüm eyaletler yasalarını siber zorbalığı içerecek şekilde güncellememiştir. Şu anda, Amerika Birleşik Devletleri’nde yalnızca 22 eyalette siber zorbalığı içeren zorbalıkla mücadele yasaları bulunmaktadır (McNeal, Kunkle ve Bryan, 2016; Espelage ve Sung Hong, 2017).

Kanada’nın da siber zorbalığı toplumsal bir sorun olarak görmesi Amerika ile benzer bir yol izlemiştir. 2012’de Amanda Todd ve 2013’te Rehtaeh Parsons olmak üzere 2 genç tarafından işlenen intiharlar, Kanada’nın siber zorbalığı önemli bir halk sağlığı sorunu olarak kabul etmesine yol açmıştır. Yaşanılan bu olaylar, Mayıs 2013’te yürürlüğe giren Nova Scotia Siber Güvenlik Yasası da dahil olmak

üzere yerel mevzuat değişikliklerine gidilmesine olanak sağlamış ve 9 ilde siber zorbalığı ele alan yeni yasalar ortaya çıkmıştır (Felt, 2015). 12 Aralık 2014'te, Meclis Hükümeti Yasası ("Kanadalıları Çevrimiçi Suçlardan Koruma Yasası") Kanada Parlamentosu tarafından kabul edilmiş ve mevcut siber zorbalık politikasında değişiklikler yapılmıştır (Nicol ve Valiquet, 2016) . Diğer yandan çıkarılan bu yasa siber zorbalığı kapsamlı bir şekilde ele almadığı için eleştirilmiştir. Çünkü yasa tasarısı, ifade özgürlüğünün ihlali olarak ifade edilen çevrimiçi faaliyetlerin kapsamlı bir şekilde araştırmak için yetkililerin artırılmasına odaklanılmasını hedeflemektedir (Espelage ve Sung Hong, 2017).

Türkiye’de siber zorbalığa doğrudan yönelik bir yasa düzenlemesi bulunmamaktadır. Türk Ceza Kanunu’nda yer alan tehdit, kişilerin huzur ve sükununu bozma, hakaret, haberleşme gizliliğinin ihlali, özel hayatın gizliliğine ihlal, kişisel verilerin kaydedilmesi maddelerinin siber zorbalık suçu kapsamında değerlendirilmesi düşünülebilmektedir. Bu bağlamda, 7 Nisan 2016’da yürürlüğe giren Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) dikkate alınmaktadır. Diğer yandan İç İşleri Bakanlığı’nın SİBERAY adında kurduğu platform içerisinde gençlere yönelik önleyici eğitimler verilmektedir. Fakat verilen eğitimlerin sonuçlarına ve etkilerine dair yapılan araştırmalar bulunmamaktadır. Özetle, Türkiye’de siber zorbalığa yönelik kapsamlı yasalar düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3.4.1. Bilgilendirici Web Siteleri ve Kitapçıklarla Önleme Çalışmaları

Araştırmacılar, siber zorbalığın önlenmesi ve müdahalesinin gerekli olduğu konusunda hemfikir olmakla birlikte, siber zorbalığın nasıl önleneceği veya ele alınacağı konusunda bir fikir birliğine varamamışlardır. Kanada Psikiyatri Dergisi’nin siber zorbalığı önlemeye yönelik ortak stratejisi, gençlere, ebeveynlere ve okul personeline siber zorbalığın nedenlerine yönelik bilgilendirmelerle mağdur olmayı engellemeye yöneliktir. Gençler, ebeveynler ve okul yöneticileri genellikle web siteleri aracılığıyla siber zorbalık hakkında bilgi edinirler. Ahlfors (2010), çevrimiçi kaynakların içeriklerini anlamak için 17 farklı siber zorbalığı önlemeye ve müdahaleye yönelik olan internet sitelerinin

özelliklerini incelemiştir. Sonuç olarak, 17 web sitesinden 14'ünün ebeveynleri bilgilendirmek için tasarlandığını, 7'sinin küçük çocuklara (6-10 yaş), 8'inin erken ergenlere (11-12 yaş) ve 11'inin ergenlere (13-18 yaş) yönelik olduğunu gözlemlemiştir. Web sitelerinden dokuzu okul çalışanlarına yönelik olurken, 6'sı da kolluk kuvvetleri için bilgi sağlamaktadır. Diğer yandan, web sitelerinin hiçbirinde, siber zorbalığa maruz kalan çocuklar ve ergenlerle çalışan ve ruhsal destek sağlayıcılarını hedeflenmediğini bulmuştur. Ayrıca, altı web sitesinin ticari bir ürünün etrafında tasarlandığını ve tüm bu sitelerin yalnızca 10'u bilimsel bilgilere dayanarak açıklama yapmaktadır (Ahlfors, 2010). Bu web sitelerinin çoğu ebeveynleri bilgilendirmeye yönelik hazırlanmıştır çünkü araştırmacılar siber zorbalıkla mücadelede ebeveynlerin kritik rolü olduğunu ortaya koymaktadır (Aboujaoude, Savage ve Starcevic, 2015; ; Espelage ve Sung Hong, 2017). Ortega-Ruiz, Del Rey ve Casas (2012), etkili önleme programlarının, proaktif politikalar, prosedürler ve uygulamalar; 2) okul personelinin ve gençlerin bireysel farkındalıklarını ve çevrimiçi sosyal yeterliliklerini artırmak; 3) koruyucu okul ortamını teşvik etmek; ve 4) okul personeli, aileler ve yerel kuruluşlar arasında işbirliğini teşvik etmek amacıyla okul - aile - topluluk ortaklıklarının oluşturulması stratejilerini içermesi gerektirdiğini savunmaktadır.

1.3.4.2. Siber Zorbalıkla Mücadelede Okul Temelleri Programlar

Van Cleemput ve arkadaşları (2014), sistematik araştırmalarında 15 önleme programı ve meta analizlerinde 6 önleme programını incelemiştir. Bu etkin programların, sosyal beceri eğitimi, akran eğitimi, öğretmenlerin bilgilendirilmesi, okul çalışanları ve aileleri içeren ortak noktaları bulunmaktadır. Almanya'da önlemeye yönelik uygulanan Medya Kahramanları isimli psikoeğitim çalışmasında, öğrencileri teknoloji kullanımının risklerine yönelik farkındalık kazandırmaya, empati ve sosyal sorumluluk becerisini arttırmaya ve bu stratejileri hem kendilerini hem de başkalarını siber zorbalıktan korumak için nasıl kullanacaklarını öğretmeye yönelik noktaları içerdiği gözlenmiştir. Program ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik olup, her biri haftalık olarak verilen 90 dakikalık on oturumdan oluşmaktadır. Planlı davranış teorisinden faydalanılarak hazırlanan eğitimlerde, siber zorbalığın tanımlanması, olumsuz etkilerinin

tartışılması, internet güvenliği ipuçları ve öngörülen senaryolar kullanarak deneyimsel uygulamayla nasıl tepki vereceklerine yönelik alıştırma yapmayı kapsamaktadır. İki randomize kontrollü çalışma, programın siber zorbalığı önemli ölçüde azalttığını bulmuştur. Van Cleemput ve meslektaşlarının meta-analizi, bu programın siber zorbalık suçunu azaltmada orta derecede etkinliği olduğunu göstermiştir (Hedges'in g 1/4 .19).

İspanya'da okul tabanlı geliştirilmiş bir program olan ConRed, normatif davranış teorisine dayanan ve 14 hafta boyunca (11-19 yaş) öğrenciler için sekiz derse karşılık gelen, öğretmenler için iki oturum ve aileler için bir oturumlardan oluşmaktadır (Espelage ve Sung Hong, 2017; Ortega-Ruiz, Del Rey ve Casas, 2012). Eğitim üç temel amacı olup, sanal senaryolar kullanılarak bu amaçların işlenmesine yönelik hazırlanmıştır. Eğitimin amaçları; internet ve sosyal medya üzerindeki gizlilik ve hesaplar üzerindeki kontrol bilgisini aktarmak, teknik becerilerin ve toplum yanlısı çevrimiçi davranışların geliştirilmesi ve internet bağımlılığı ve siber zorbalık ilişkisinin aktarılmasını içermektedir (Espelage ve Sung Hong, 2017). Sonuçlar, siber zorbalıkta dikkate değer bir azalma olduğunu göstermiştir (Espelage ve Sung Hong, 2017). Del Rey ve meslektaşları (2016), tarafından yeniden analiz edilen bu programın hem siber zorbalık mağduriyeti üzerinde önemli müdahale etkileri hem de siber zorbalık suçunu azaltmaya yönelik önemli etkileri olduğunu bulmuşlardır.

Genel olarak meta-analiz çalışmaları, siber zorbalık için tasarlanmış programların zorbalık davranışları azaltmada önemli etkinliği olduğunu göstermiştir. Bu çalışmalar, siber zorbalığın önlenmesinde öğrencilerin, öğretmenlerin, okul personelinin ve ailelerin dahil edilmesinin etkinliği arttırdığını göstermektedir. Önleme programları üzerinde çok daha fazla araştırma yapılması gerekmele birlikte, kritik bileşenlerin internet güvenliğine yönelik bilgilendirme, farkındalıklı teknoloji kullanımı, ebeveyn izleme yöntemi, siber zorbalıkla ilgili sağlam okul politikaları ve okul-ev ortaklıkları olduğunu gözlenmektedir (Espelage ve Sung Hong, 2017).

1.3.4.3. Sosyal Medya Platformlarının Çalışmaları

Facebook ve Instagram’da içeriğin bildirilmesi durumunda incelenmeye alındığı ve bu bildirimleri 7/24 değerlendiren bir ekip tarafından değerlendirdiği, kişinin haklarına zarar veren bir içerik olduğu tespit etmesi durumunda kaldırıldığı bilinmektedir. Facebook kişinin zorbalığın hangi türüne maruz kalırsa kalsın bilgi almasını sağlamak amacıyla hazırladığı bir kılavuz bulunmaktadır. Instagramda ise ebeveynlere yönelik siber zorbalıkla mücadele amacıyla hazırlanan kılavuz bulunmaktadır. Bu alanda daha fazla bilgiye ulaşılabilmesi için Instagram Yardım Merkezi ve Facebook Yardım Merkezi bulunmaktadır. Diğer yandan Twitter ise kuralları ihlal edebilecek olan hesapların bildirilmesi için ‘tweet rapor edin’ seçeneğini tıklayarak in-tweet bildirim yapabileceklerini ifade etmiştir. Twitter için de Yardım Merkezi kısmında ihlalleri bildirme alanı üzerinden şikayette bulunulabilmektedir. Tüm bu bildirimlerin gizlilik çerçevesinde yapıldığı özellikle ifade edilmektedir. Tanıdığı bir kişiyle konuşmakta zorlanan kişiler için ise profesyonellerden destek alabilecekleri bir platform kurulmuştur (www.genclikdestekhatti.org.tr).

1.3.5. Siber Zorbalık ve Ebeveyn İlişkisi

Gençler, çocukluktan yetişkinliğe geçişte biyolojik ve sosyal değişim yaşadıkları ergenlik döneminde, ruh sağlığı sorunlarına karşı savunmasız olabilmektedir (Kessler ve ark., 2005). Birçok araştırmada, aile ortamı ve zorbalık faktörleri arasındaki ilişkiler vurgulanmıştır, fakat ergenlerin siber saldırgan olmasında veya siber zorbalığa maruz kalmasında ebeveyn stillerinin etkilerine pek bakılmamıştır (Moreno-Ruiz, Martinez-Ferrer ve Garcia-Bacete, 2018). Sosyo-ekolojik bakış açısına göre, zorbalık mekanizmaları yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda okullar ve aileler düzeyinde de yatmaktadır (Espelage & Swearer, 2004).

Gençler arasında siber zorbalık en sık evde meydana gelse de, önleme ve müdahale stratejilerinde ebeveyn katılımının rolü hakkında çok az araştırma bulunmaktadır. 2014 yılında yapılan bir çalışmada araştırmacılar, ebeveynler, kardeşler, diğer akrabalar, arkadaşlar ve okul çalışanları dahil olmak üzere geleneksel zorbalık mağdurları için mevcut sosyal destekleri incelemiştir. Bulunan sonuçlarda, zorbalık mağduru olan çocuklar, evde ve okulda sosyal desteği

hissettikleri zaman duygusal anlamda daha rahat hissettiklerini bildirmişlerdir (Honig & Zdunowski- Sjoblom, 2014). Siber zorbalığa maruz kalan ortaokul öğrencileri arasında, iletişimde açıklık ve sosyal destek gibi etkili başa çıkma stratejilerinin kullanılmasının zorbalığın etkilerine ve zorbalık sonrası devam edebilecek olan risklere karşı koruma sağladığı gözlenmiştir (Mishna ve ark., 2016; Offrey & Rinaldi, 2017). Mevcut birçok zorbalık önleme programı okullarda uygulanmaya yönelik hazırlanırken, az sayıda siber zorbalığı önleme programı anne-baba faktörünü gençlerin yaşadığı stresle baş edebilmesinde yardımcı olarak kullanmayı hedeflemiştir (Monks, Mahdavi ve Rix, 2016). Worsley ve McIntyre & Corcoran (2018) tarafından Kuzey İngiltere’de yaşayan 13-19 yaş aralığındaki 476 ergen üzerinde yapılan çalışmada, akran desteği, etkili başa çıkma stratejileri ve güvenli bağlanma ile karşılaştırıldığında aile desteğinin ruhsal sıkıntının düzeyinin belirlenmesinde en önemli yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Diğer yandan yine aynı araştırmada, ailenin desteği siber zorbalığa maruz kalma ile depresyon ve anksiyete belirtileri arasındaki ilişkiyi dikkate değer ölçüde azaltmadığı bulunmuştur. Bu durumu, gençlerin ergenlik döneminde akranlarıyla daha fazla ve ebeveynleriyle daha az zaman geçirme eğiliminde olmalarından dolayı (Steinberg 2005), çevrimiçi zorbalıklarla karşılaştıklarında destek için akranlarına yönelmeyi seçtikleri yönünde açıklamışlardır (Worsley ve McIntyre & Corcoran, 2018). Bu tahminler ışığında, siber zorbalığa maruz kalan ve akran desteğini daha fazla hisseden ergenlerin az düzeyde depresyon ve anksiyete belirtileri bildirdiği belirtilmiştir (Worsley ve McIntyre & Corcoran, 2018). Akran desteğinin varlığı, siber zorbalığa maruz kalmanın ortaya çıkardığı ruhsal sıkıntılar üzerindeki etkisini azalttığı söylenebilmektedir.

1.3.5.1. Ebeveyn Stilleri

Baumrind (1972) çocuk yetiştirme stilini otoriter, açıklayıcı otoriter (demokratik) ve izin verici olarak üç temel başlığa ayırmıştır. Otoriter anne-baba stili, kurallara sıkı sıkıya bağlı kalan, cezalandırıcı, anneye ve babaya yönelik sorgusuz itaat bekleyen, iletişime açık olmayan ve duygusal olarak mesafeli olarak tanımlanmaktadır (Sümer ve Güngör, 1999). Bu ebeveynler, çocuğun özgün mizacına ve hislerine yönelik hareket etmez, zihinlerinde oluşturdukları

beklentilere göre tutumlarını şekillendirirler (Sümer ve Güngör, 1999). Aile içinde belirlenen kurallar çocuğa açıklanmaz ve çocuğun sorgulanmadan uyulması beklenir. Açıklayıcı/otoriter (demokratik) ebeveyn tarzında, aile içinde belirlenen kurallar çocuğa açıklanır ve gerektiğinde bu kurallar üzerine birlikte konuşulur (Sümer ve Güngör, 1999). Bu stilde ebeveynin beklentileri ve çocukların talepleri arasında denge bulunmaktadır.

İzin verici ebeveyn stilinde ise, çocuk ailenin sınırları ile karşılaşmaz ya da çok az bir düzeyde karşılaşabilir. Bir yandan, otoriter ebeveynlik tarzının tam zıttıdır. Bu ebeveynler için ‘hayır’ kelimesini kullanmak zordur. Genellikle çocukları ile çatışmadan kaçan ebeveyn türüdür. Genellikle çocukları ile yakın duygusal bağın gelişmediği gözlenmektedir (Sümer ve Güngör, 1999; Baumrind, 1989; Darling ve Steinberg, 1993; Steinberg, Mounts, Lamborn ve Dornbusch, 1991). Bu alanda yapılan araştırmalar, demokratik ebeveyn tarzının çocuk yetiştirme üzerinde olumlu ve destekleyici etkileri olduğunu ortaya koymaktadır (Sümer ve Güngör, 1999).

Maccoby ve Martin (1983), çocuk yetiştirme stilleri literatürüne yeni bir katkıda bulunmuş, duyarlılık ve talepkarlık olarak iki temel boyut olduğunu söylemiştir. Bu araştırmacılara göre, demokratik ebeveyn stiline sahip olan ebeveynler, talep ve duyarlılık arasındaki dengeyi sağlıklı bir şekilde kurabilmektedirler. Otoriter ebeveyn tarzına sahip olan kişilerde ise, çocuklarına yönelik yoğun talepleri olurken duyarlılık kısmında yeterli olmadıkları gözlenmektedir. Diğer yandan Maccoby ve Martin (1983), Baumrind’in izin verici ebeveynlik tarzına iki farklı alt başlığa ayırarak açıklamaktadır. Bunlar; izin verici/müşahakar ve izin verici/ihmalkar olarak tanımlanmaktadır.

Bu iki boyut da göz önünde bulundurularak, çocuk yetiştirme modelleri dört farklı tarzda sınıflandırılmıştır. (Maccoby ve Martin, 1983; Baumrind, 1991). Açıklayıcı otoriter (Demokratik) ebeveyn, çocukların hislerine ve beklentilerine karşı hem duyarlıdır hem de sınırlar ve kurallar konusunda sağlam tutum sergilemektedir. Bu, kontrol ettikleri ancak kısıtlayıcı olmadıkları anlamına gelmektedir (Aunola, Nurmi ve Stattin, 2000). Otoriter ebeveynler, talep eder fakat çocuklarının

ihtiyaçlarına karşılık vermemektedir. Demokratik ebeveynlere kıyasla çocuklarıyla duygusal olarak yakınlığı daha zayıftır. Bu ebeveynin en belirgin özellikleri, çocuğa yeterince verilmemiş güvenli bağlanma hissi, çocuğu ile açık bir iletişim kurmayan ve çocuğun mizacını, ihtiyaçlarını kendi katı tutumlarından daha az önemsemeleri olarak açıklanmaktadır (Aunola ve diğerleri, 2000; Pulkkinen, 1982; Maccoby ve Martin 1983). İzin verici/Müsamakar ailenin öne çıkan özelliği yoğun sevgi ve ilgi göstermesidir (Sümer ve Güngör, 1999). ocuklarına her davranışına karşı kabullenici olurlar. Fakat diğer yandan sağlıklı gelişim açısından önemli olan sınırlar ve denetim konusunda yetersiz kalırlar (Aunola ve diğerleri, 2000; Pulkkinen, 1982; Maccoby ve Martin 1983). İzin verici/ihmalkar hem çocuklarının ihtiyaçlarını fark etmede hem de yakınlık ve sevgi gösterebilmede eksik kalırlar. Bu aileler, çocuklarının fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayamazlar ve onlarla sıcak bir ilişki kurmaktan kaçınırlar. ocuklarının öz-disiplin gelişimine destek olamazlar (Aunola ve diğerleri, 2000; Maccoby ve Martin, 1983).

1.4. Gençlerin Ailesinden Destek Aramasının Önündeki Engeller

Sosyal destek aramak, siber zorbalığa maruz kalınan durumlar karşısında etkili bir strateji olarak tanımlanmaktadır (Dennehy, Meaney, Gronin ve Arensman, 2020; Perren, Corcoran, Cowie, Dehue, Garcia, Mc Guckin, & Vollink, 2012; Raskauskas & Huynh, 2015). Bu noktada sosyal destek; aile, akranlar, öğretmenler veya ruh sağlığı uzmanları dahil olmak üzere diğer insanlardan aktif olarak destek almayı ifade etmektedir. Gençlere siber zorbalıkla baş ederken sosyal destek almaları önerilmiştir fakat sonuçlar siber zorbalık mağduriyetinin büyük ölçüde rapor edilmediğini göstermektedir (Cassidy, Faucher & Jackson, 2013; Parris, Varjas, Meyers, & Cutts, 2012; Price & Dalgleish, 2010). Dahası araştırmalar, siber zorbalığa maruz kalan kişilerin, geleneksel zorbalık mağdurlarına göre mağduriyeti ifşa etme olasılıklarının daha düşük olduğunu göstermektedir (Dooley, Gradinger, Strohmeier, Cross, & Spiel, 2012; Slonje & Smith, 2008; Smith et al., 2008). Gençlerin siber zorbalığı bildirme konusundaki isteksizliği, siber suçı ispatlamadaki güçlük, çevrimiçi dünyaya erişimin kaybedilmesi korkusu, misilleme korkusu veya zorbalığın şiddetlenmesi,

yetişkinlerin yardım etme yeteneklerine karşı duyulan güven eksikliği ve siber zorbalığı durdurmak için çok az şey yapılabileceği inançlarıyla ilişkilendirilmektedir (Cassidy ve ark., 2013; Dennehy ve ark., 2020; Hamm ve ark., 2015; Parris ve ark., 2012; Šléglová & Černá, 2011). Gelişmekte olan çalışmalar ortaokul çocuklarında, sağlıklı ebeveyn çocuk ilişkisinin zorbalığın ve siber zorbalığın negatif sonuçlarını azaltmasıyla bir ilişkisi olduğunu göstermektedir (Offrey & Rinaldi, 2017). Buelga, Martínez-Ferrer ve Cava (2017), yüksek düzeyde aile çatışmasının siber zorbalıkla pozitif olarak ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca annelerle düşük açık iletişimin ve babalarla kaçınmacı iletişimin siber zorbalık mağduriyeti ile ilişkili olma eğiliminde olduğunu bulmuşlardır. Bu nedenle, çocuklarıyla açık bir iletişim hattını koruyan ebeveynler, yalnızca çocuklarının zorbalık çatışması ortaya çıktığında başa çıkmasına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda zorbalığı ortaya çıkmadan önce de önleyebilirler (Dennehy, Meaney, Gronin ve Arensman, 2020). Diğer yandan açık iletişim, özellikle siber zorbalık açısından önemlidir çünkü gençler ebeveynlerin raporlarından daha yüksek siber zorbalık oranları rapor etmektedir, bu da gençlerin çevrimiçi deneyimlerine yönelik düşük olan farkındalığa işaret etmektedir (Dennehy, Meaney, Gronin ve Arensman, 2020; Cassidy, Brown ve Jackson, 2012).

Siber zorbalıkla ilgili az sayıda çalışma, önleme çabalarında ebeveynlerin rolünü dikkate alırken, araştırmalar; sosyal desteğinin ve ebeveyn sıcaklığının siber zorbalığa katılımın olumsuz etkilerini hafifleten faktörler olduğunu göstermektedir (Dennehy, Meaney, Gronin ve Arensman, 2020; Accordino & Accordino, 2011; Chang, Chiu, Miao, Chen, Lee, Chiang ve Pan, 2015). Başka bir çalışmada, Hoff ve Mitchell (2009), çocukların siber zorbalıkla kendi başlarına başa çıkmak için yetersiz donanıma sahip olduklarını bulmuşlardır; bu, çocuklar zorlu bir deneyime maruz kaldıklarında ve sosyal destek bulamadıklarında uyumsuz başa çıkmanın (örneğin misilleme) ortaya çıktığını öne sürmektedir. Hatta bazı çocukların, yetişkinlerin bu duruma yardım edemeyeceğini veya yardım etmeyeceğini varsaydıkları için sosyal destek aramaktan kaçındıklarını göstermiştir (Hoff & Mitchell, 2009). Bu bulgular, ebeveynler sıcak, destekleyici

ilişkiler geliştirirse, çocuklarının yardım için onlara yaklaşma olasılığının daha yüksek olacağını, böylece uyumsuz başa çıkma konusundaki katılımı azaltacağını ve zorluk yaşayan çocukların ruhsallığını iyi yönde etkileyeceğini göstermektedir (Helfrich, Doty, Su, Yourell ve Gabrielli, 2020).

Son raporlar, günümüzün teknolojik olarak gelişmiş toplumunda siber zorbalığın yaygın bir şekilde devam ettiğini göstermektedir (Anderson, 2018), bunun sonucu olarak da gençlerde depresif belirtiler ve intihar düşünceleri ortaya çıkabilmektedir (Dennehy, Meaney, Gronin ve Arensman, 2020; Schneider, O'donnell, Stueve ve Coulter, 2012). Büyük ölçüde nicel nitelikte yapılmış olan geçmiş araştırmalar, siber zorbalık mağduru ve uygulayıcı olmanın ebeveynle olan ilişkisi incelemiş, sonuç olarak etkili ebeveynlik stratejilerinin siber zorbalığı azaltabileceğini ve siber zorbalıkla ilişkili olumsuz etkileri minimum düzeye indirebileceğini göstermiştir (Dennehy, Meaney, Gronin ve Arensman, 2020; Elsaesser, Russell, Ohannessian ve Patton, 2017).

BÖLÜM II

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Ergenlerde görünen stres semptomlarının siber zorbalık ve anne-baba stilleri ile ilişkisinin incelendiği bu araştırmanın soruları aşağıdadır:

1. Ergenlerin ruhsal semptomlarının dağılımı nasıldır?
2. Ergenlerin siber zorbalığa maruz kalma ve siber zorbalık uygulama sıklığı nedir?

3. Ruhsal semptomlar ile siber zorbalığa maruz kalma ya da siber zorbalık uygulama arasında ilişki var mıdır?
4. Annenin sahip olduğu pozitif (açık iletişim, kapsayıcılık, sağlıklı sınırlar) ve/veya negatif tutumları (aşırı kontrol, baskı, yoğun otorite) ile ruhsal semptomlar arasında ilişki var mı?
5. Babanın sahip olduğu pozitif (açık iletişim, kapsayıcılık, sağlıklı sınırlar) ve/veya negatif tutumları (aşırı kontrol, baskı, yoğun otorite) ile ruhsal semptomlar arasında ilişki var mı?

Bu çalışmada kesitsel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmada optimum örneklem büyüklüğü, 14-18 yaş aralığında ölçekten alınan toplam puanın standart sapması 32.4 alınarak (Şahin, Durak ve Uğurtaş, 2002) %95 güven düzeyi ve 10 puan yanılmayla 272 olarak hesaplanmıştır ($n = \frac{t^2 \sigma^2}{d^2}$). Bu çalışmaya 279 kişi katılmıştır. Veriler olasılıksız örnekleme yöntemiyle çevrimiçi ortamda toplanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan anket formu, sosyo-demografik form, Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri - II, Kısa Semptom Envanteri ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır.

2.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu

Çalışmanın araştırmacısı tarafından hazırlanan formda, katılımcıların yaşı, cinsiyeti, öğrenim gördüğü sınıf, ailesinin gelir düzeyi ve kim(ler)le yaşadığına dair sorular bulunmaktadır. Bu sorulara ek olarak, içinden geçtiğimiz COVID-19

pandemisinde artan çevrimiçi zamanda (ders, sosyalleşmek gibi) deneyimledikleri farkı siber zorbalık durumlarını belirlemek için açık uçlu bir soru yöneltilmiştir.

2.3.2. Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri – II (RCBI-II)

Siber Zorbalık Envanteri (CBI) 2007 yılında Erdur-Baker tarafından geliştirilmiştir (Erdur-Baker ve Kavsut, 2007). Sonrasında, Topçu ve Erdur-Baker (2010) CBI'yi güncellemiş ve yeni ölçeğe Revize Siber Zorbalık Envanteri (RCBI) adını vermiştir. En güncel hali olan, Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri – II' de toplam 10 soru ve iki puanlama sütunu bulunmaktadır. Katılımcıların, her bir maddeyi 4 puanlık bir derecelendirme ölçeğinde iki kez (ilk olarak “Ben yaptım” sütununda siber zorbalık deneyimini bildirmek için ve ikinci olarak da “Bana oldu” sütununda siber mağduriyet deneyimini bildirmek için) , (1 = hiçbir zaman, 2 = bir, 3 = iki veya üç kez, 4 = üçten fazla) derecelendirmesi gerekmektedir. Envanterden alınabilecek en düşük puan 10 ve en yüksek puan da 40'tır. Daha yüksek puan alanlar daha sık siber zorbalık uyguluyor ve siber zorbalığa maruz kalıyor demektir. RCBI-II puanlarının iç tutarlılığı, Cronbach alfa katsayıları hesaplanarak değerlendirilmiştir. Cronbach alfa katsayıları siber mağduriyet kısmı için 0.80 ve siber zorbalık kısmı için 0.79 olarak hesaplanmıştır (Topcu ve Erdur-Baker, 2018). Yapı geçerliliği ölçmek için, Revize Olweus Zorba/Kurban Anketi'nin (ROBVQ) zorbalık uygulama bölümleri ile RCBI-II zorbalık uygulama arasındaki Pearson korelasyon katsayısı ve ROBVQ zorbalığa maruz kalma bölümleri ile RCBI-II zorbalığa maruz kalma soruları arasındaki Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Geleneksel zorbalık uygulayan ile siber zorbalık uygulayan ($r = .64, p < .001$) ve geleneksel zorbalığa maruz kalan ve siber zorbalığa maruz kalan ($r = .56, p < .001$) için Pearson korelasyon katsayıları büyük ve pozitif bulunmuştur. RCBI-II'nin siber zorbalığı uygulama ve siber zorbalığa maruz kalma bölümleri arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı hesaplanarak araştırılmış ve ($r = .54, p < .001$) olarak bulunmuştur (Field, 2005). Bu çalışmada iç tutarlılık ‘bana yapıldı’ bölümü için 0.85; ‘ben yaptım’ için 0.74 olarak bulunmuştur.

2.3.3. Kısa Semptom Envanteri

Kısa Semptom Envanteri (KSE) ilk olarak Derogatis (1992) tarafından geliştirilmiş, 53 maddeden oluşan öz değerlendirme türünde bir envanterdir (Şahin, Durak ve Uğurtaş, 2002). KSE, SCL-90 olarak bilinen envanterin kısaltılmış versiyonudur. Toplam 9 alt ölçek ve 3 global indeksten oluşmaktadır. Likert tipi olan bu ölçek, 0='hiç' ve 4='çok fazla' değerleri arasında derecelendirilmektedir. Alt ölçekleri; somatizasyon, obsesif-kompulsif bozukluk, kişilerarası duyarlılık, depresyon, anksiyete, hostilite, fobik anksiyete, paranoid düşünceler ve psikotizizmdir (Şahin, Durak ve Uğurtaş, 2002). Envanterin toplam puanı üzerinde bulunan iç tutarlık katsayısı 0.94'dür. Şahin, Batıgün ve Uğurtaş'ın (2002) çalışmasında iç tutarlılık katsayıları 0.70 (somatizasyon), 0.84 (anksiyete), 0.74 (olumsuz benlik), 0.88 (depresyon) ve 0.73 (hostilite) arasında değiştiği görülmektedir. Bu çalışmanın iç tutarlılık kat sayısı 0.94 olarak bulunmuştur. KSE'nin Türkçeye uyarlanmış formunda ergenlerin ruhsal belirtilerini geçerli ve güvenilir bir biçimde ölçtüğü bulgularla desteklenmiştir. Bu araştırmada, KSE için iç tutarlılık değeri 0.97 olarak bulunmuştur.

2.3.4. Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği

Maccoby ve Martin'in (1983) çocuk yetiştirme stilleri için önerdiği sıkı denetim/kontrol ve kabul/ilgi alt boyutlarına göre Steinberg ve arkadaşları (1991) otuz maddeden oluşan bir anket oluşturulmuştur. Hazırlanan likert tipi ankette katılımcılar hiç doğru değilden çok doğruya giden beş aralıklı ölçekler üzerinde, anneleri ve babaları için ayrı ayrı olarak doldurulmaktadır. Anne ve baba olarak ayrı ayrı değerlendirilen kabul/ilgi alt boyutlarının alfa değeri 0.94; anneden alınan sıkı denetim/kontrol boyutu alfa değeri 0.80; baba ölçeğinin sıkı denetim/kontrol alt boyutunun alfa değeri ise .70 olarak hesaplanmıştır. Sümer ve Güngör'ün geliştirdiği 22 maddelik kısa versiyonda, kabul/sevgi/ilgi boyutunda (1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21); sıkı denetim/kontrol boyutunda ise (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20) maddeleri bulunmaktadır. Bu çalışmada, anne ve baba için toplam iç tutarlılık değeri 0.88 bulunmuştur.

2.4. Uygulama

Veri toplanma süreci İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden alınan onaylı etik kurul onayıyla başlamıştır. Veriler toplanmaya Mart 2021'de başlanmış ve Eylül 2021'e kadar devam etmiştir. Yazın okulların kapalı olması sebebiyle veri toplanma süreci uzamıştır. İlk olarak yakın çevrede 14-18 yaş aralığında olan ergenlere hazırlanan anketin linki whatsapp yoluyla iletilmiştir. Bu yolla optimum örnek büyüklüğüne ulaşamadığından, okul rehberlik servisinde çalışan psikolojik danışmanlardan destek alınmıştır. Van başta olmak üzere İstanbul ve diğer şehirlerde görev yapan psikolojik danışmanlara ulaşılmıştır. İletilen anket linki, öğrencilerin uygun ders saatlerinde doldurulması sağlanmıştır. Ankette katılımcılara hangi şehirden katıldığı sorulmadığı için şehirlere göre katılım yüzdesi hesaplanamamıştır.

Verilerin toplanma sürecinde gizlilik ve gönüllülük esası önemle vurgulanmış, katılımcılar buna göre belirlenmiş ve kimlikleri gizli tutulmuştur. Anket başında hem gençlere hem de ebeveynlere yönelik ayrı ayrı hazırlanan onam formunda gizlilik ve güvenilirlik kavramlarına vurgu yapılmış olup, ebeveyn ve gençlerin merak edebilecekleri durumlar olabileceğini düşünerek gerekli iletişim bilgileri verilmiştir.

2.5. İstatiksel Analiz

Araştırma verisinin analizinde IBM SPSS İstatistik Programı 26 kullanılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni KSE'nin beş alt boyutu, bağımsız değişkenleri ise cinsiyet, yaş, sınıf, aile gelir düzeyi, kimlerle yaşadığını içeren sosyo-demografik bilgiler, siber zorbalığa maruz kalma, siber zorbalığı uygulama, ebeveyn kabul/ilgi boyutu ve ebeveyn sıkı denetim/kontrol boyutunu içermektedir. Kullanılacak analiz yöntemine karar vermek için veri girişi ve kontrolü sonrasında, bağımlı değişkenin normal dağılıma uygunluğunu belirlemek için basıklık ve çarpıklık indeksine bakılmıştır. Basıklık ve çarpıklık indeksi -1.5 ile +1.5 arasında olduğundan parametrik yöntemler kullanılmıştır (Anksiyete:0.252-0.954; Depresyon:-0.598-0.607; Olumsuz benlik:-0.101-0.798; Somatizasyon:1.105-1.173; Hostilite:-0.371-0.504; KSE Toplam:-0.154-0.718). Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde; kategorik

değişkenler için ki-kare test; ortalamalar arasındaki farkın analizinde iki ortalama için t-testi, üç ve daha fazla ortalamaların karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. İki sürekli değişken arasındaki ilişki ise pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Tekli analizler yapıldıktan sonra, karıştırıcı faktörlerin etkisini ortadan kaldırmak ve her bir bağımsız değişkenin tek başına etki düzeyini belirlemek için çoklu regresyon analizi (enter) kullanılmıştır. Modelin uygunluğu Durbin Watson analizi ile test edilmiştir.

BÖLÜM III

BULGULAR

3.1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Tablo 3.1.1.'de izlendiği gibi katılımcıların %57.3'ü kadınlardan, %41.9'u erkeklerden ve %0.7'si ise diğer seçeneğini işaretleyenlerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan 14-18 yaş aralığındaki gençlerin büyük çoğunluğunun lise 4.'cü sınıfta okuduğu (%38.0) bulunmuştur. Buna rağmen ağırlıklı yaş grubu 14-15 yaş aralığında bulunan gençlerden oluşmaktadır (%33.3). Katılımcıların aile gelir düzeyi dağılımına bakıldığında asgari ücretin altında %48.4 gibi büyük bir çoğunluğun olduğu görülürken, %16.5'inin asgari ücret düzeyinde ve % 35.1'inin asgari ücretin üzerinde olduğu bildirilmiştir. Yaş grubu gereği birçok katılımcının ailesinin yanında yaşadığı görülürken (%95.7), 12 kişi diğer seçeneğini işaretlemiştir (% 4.3). Diğer seçeneğini seçen katılımcılar anket formunda yöneltilen açık uçlu soruya: babaannem, anneannem, arkadaşlarım, kuzenlerim, babaannem ve dedem, koruyucu ailem ve ara sıra tek yaşıyorum şeklinde yanıtlar vermişlerdir.

Tablo 3.1.1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Değişkenler	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	160	57.3
Erkek	117	41.9
Yaş		

14-15	93	33.3
16	60	21.5
17	76	27.2
18	50	17.9
Kaçıncı sınıfta olduğu		
Lise 1	57	20.4
Lise 2	81	29.0
Lise 3	35	12.5
Lise 4	106	38.1
Aile gelir düzeyi		
Asgari ücretin altı	135	48.4
Asgari ücret	46	16.5
Asgari ücretin üzeri	98	35.1
Birlikte yaşanan kişi(ler)		
Ailemle yaşıyorum	267	95.7
Diğer	12	4.3
Toplam	279	100.0

3.2. Ergenlerin Stres Semptomları

Tablo 3.2.1.'de Kısa Semptom Envanterinden alınan puanların alt testlere göre ortalaması, standart sapması ve minimum – maximum değerleri ile alt ölçeklerin madde sayısının etkisi ortadan kaldırıldığında alınan ortalama puanlar yer almaktadır. Tabloda yer alan alt test toplam puan/madde sayısı ile elde edilen puan ortalamaları arasında fark olup olmadığı incelendiğinde; en yüksek ortalama puanların depresyon ve hostilite alt ölçeklerinden alındığı, onları takiben anksiyete ve olumsuz benlik alt ölçeklerinin geldiği ve puanların birbirine yakın olduğu bulunurken, en düşük puanın somatizasyon alt ölçeğinden alındığı saptanmıştır ($P<0.05$).

Tablo 3.2.1. Kısa Semptom Envanterinden Alınan Puanların Dağılımı

KSE Alt Boyutla r	Ortalama	S.Sapma	Aralık (minimum- maximum puan)	Toplam Puan/ Madde Sayısı Ortama±SS
Anksiyete	26.21	11.16	13-63	2.01±0.86
Depresyon	27.86	12.13	12-60	2.32±1.01
Olumsuz Benlik	23.64	9.62	12-59	1.97±0.80
Somatizasyon	16.20	6.51	9-40	1.80±0.72
Hostilite	16.03	5.86	7-33	2.29±0.83
KSE Toplam	109.95	41.25	53-239	

3.3. Siber Zorbalık Dağılımı

Tablo 3.3.1.'de siber zorbalık envanterinin siber zorbalığa maruz kalan ve siber zorbalığı uygulayan olmak üzere iki farklı bölümde maddelere verilen yanıtların sayı ve yüzdeleri verilmektedir.

Siber zorbalık envanterinde 'bana yapıldı' bölümünde verilen cevaplar incelendiğinde ergenlerin %63.1'i siber zorbalığa uğradığını belirtmiştir. 'Ben yaptım' bölümüne verilen cevaplara bakıldığında %55.9'u siber zorbalık uyguladığını ifade etmiştir. Katılımcıların %59.5'i zorba-kurban olduğunu bildirmiştir. Envanterde bulunan on soru arasında siber zorbalığa maruz kalanların %24.7'si dedikodu yoluyla olduğunu bildirirken; %19.4'ü dedikodu yoluyla zorbalık uyguladığını ifade etmiştir. Uygulanma ve maruz kalma açısından diğer sorular ile karşılaştırıldığında dedikodu yapmak en yüksek yüzdelerde çıkan madde olmuştur. Maruz kalma açısından dedikodu yapma maddesini, utandırıcı veya kırıcı mesajlar göndermek, birine hakaret etmek, bir sırrı başkasının izni olmadan başkaları ile paylaşmak, birini tehdit etmek, birine ait hesap şifresini ele geçirmek, bir başkası adına profil açıp oymuş gibi davranmak, sahibinin görülmesinden rahatsızlık duyacağı bir fotoğrafı veya videoyu başkaları ile paylaşmak ve küçük düşürücü internet sitesi/sayfası oluşturmak cevapları takip etmiştir. Katılımcılar, küçük düşürücü internet sayfası/sitesi oluşturma sorusuna

%98.2 oranında hiç uygulamadığını; %96.1 oranında ise hiç maruz kalmadığını belirtmiştir.

Sosyo-demografik bilgi formunda pandemi döneminde görülen farklı zorbalık durumlarına dair yöneltilen açık uçlu soruya: ‘sınıfının whatsapp grubundan atılmak, sosyal medyada gençlerin yaşlı insanlarla dalga geçmesi, ilk sokağa çıkma yasağı olacağı açıklandığında parası olmadığı için ancak abur cubur alabilen kişiyle acımasızca dalga geçilmesi, öğretmenlere yönelik dalga geçme ve küfür kullanımı, gün geçtikçe artan kadın cinayetlerini okumak ve görmek, eğitimin yetersizliği, arkadaşlarının ya da hiç tanımadığı kişilerin uğradığı zorbalığa şahit olmak, linç edilmek, sürekli erkeklerden kadınlara gelen merhaba tarzında mesajlar, fırsat eşitsizliği, farklı siyasi görüşlere sahip olmaktan kaynaklanan zorbalıklar, eğitim sürecinde dağıtılan tabler yardımlarının adil olmayışı’ gibi yanıtlar verilmiştir.

Tablo 3.3.1. Siber Zorbalık Envanteri Sorularına Verilen Yanıtların Dağılımı

	Siber Zorbalığa Maruz Kalan				Siber Zorbalık			
	Hiç	Bir kez	2-3 Kez	Üçten Çok	Hiç	Bir kez	2-3 Kez	Üçten Çok
	S(%)							
Birine ait hesap şifresini ele geçirmek	228(81.7)	23(8.2)	21(7.5)	7(2.5)	252(90.3)	12(4.3)	7(2.5)	8(2.9)
Başkasının hesabını izinsiz kullanarak onu küçük düşürecek paylaşımlar	260(93.2)	10(3.6)	5(1.8)	4(1.4)	271(97.1)	5(1.8)	-	3(1.1)
Birini tehdit etmek	226(81.0)	24(8.6)	19(6.8)	10(3.6)	239(85.7)	25(9.0)	6 (2.2)	9(3.2)
Birine hakaret etmek	192(68.8)	29(10.4)	33(11.8)	25(9.0)	211(75.6)	32(11.5)	18 (6.5)	18(6.5)
Utandırıcı veya kırıcı mesajlar	188(67.4)	38(13.6)	21(7.5)	32(11.5)	226(81.0)	26(9.3)	14(5.0)	13(4.7)

Sahibinin görölmesinde n rahatsızlık duyacağı bir fotoğrafı veya videoyu başkaları ile paylaşmak	251(90.0)	15(5.4)	7(2.5)	6(2.2)	263(94.3)	12(4.3)	2(0.7)	2(0.7)
Bir sırrı sahibinin izni olmadan başkaları ile paylaşmak	219(78.5)	30(10.8)	18(6.5)	12(4.3)	262(93.9)	7(2.5)	6(2.2)	4(1.4)
Dedikodu yapmak	146(52.3)	31(11.1)	33(11.8)	69(24.7)	168(60.2)	29(10.4)	28(10.0)	54(19.4)
Bir başkası adına profil açıp, oymuş gibi	240(86.0)	21(7.5)	9(3.2)	9(3.2)	256(91.8)	17(6.1)	3(1.1)	3(1.1)
Küçük düşürücü internet sitesi/sayfası oluşturmak	268(96.1)	5(1.8)	1(0.4)	5(1.8)	274(98.2)	2(0.7)	-	3(1.1)

3.4. Çocuk Yetiştirme Tutumlarından Alınan Puanlar

Tablo 3.4.1.'de görüldüğü üzere anne ve babadan algılanan ebeveyn tutumlarından kabul/ilgi boyutunun, sıkı denetim/kontrol boyutuna göre ortalama puanın daha yüksek olduğu bulunmuştur. Anne ve babadan alınan puanların ayrı ayrı ortalamasına bakıldığında anneden algılanan kabullenici ve ilgili tutumların babaya göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kontrol eden ve sıkı denetim boyutunda ise annenin ve babanın ortalama puanları birbirine yakın bulunmuştur. Bu çalışmaya katılan ergenlerin hem anne-baba birlikte, hem de anne ve babaya ayrı ayrı bakıldığında algılanan kabul/ilgi tutumunun etki düzeyinin sıkı denetim/kontrol boyutuna göre yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 3.4.1. Çocuk Yetiştirme Boyutlarından Alınan Puanların Dağılımı

	Min-Max Puan Aralığı	Ortalama	Standart Sapma
Anne Kabul/İlgi	11-55	40.07	9.8
Anne Sıkı denetim/ Kontrol	11-55	30.33	8.75
Baba Kabul/İlgi	11-55	34.43	11.90
Baba Sıkı denetim/ Kontrol	11-55	29.56	9.88
Anne-Baba Kabul/İlgi	22-110	74.50	19.49
Anne-Baba Sıkı denetim/Kontrol	22-107	59.89	16.88

3.5. İkili Analizler

Tablo 3.5.1.'de KSE alt boyutları ve toplam puanı ile cinsiyet, yaş, kaçınıcı sınıfta olduğu, ailenin gelir düzeyi ve kimlerle yaşadığı arasındaki ilişkiler verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere depresyon, olumsuz benlik, KSE toplam puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermiştir ($p<0.05$). Katılımcının yaşı ile depresyon, anksiyete, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Aile gelir düzeyi ve yaşanan kişilere göre KSE alt boyutları ve KSE toplam puan ortalamaları anlamlı farklılık göstermemiştir ($p>0.05$). Cinsiyet ile siber zorbalık uygulama ve siber zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkiye bakıldığında, siber zorbalık mağduru olma cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermezken, siber zorbalık uygulama ve cinsiyet arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p<0.05$). Erkeklerde siber zorbalık uygulayıcısı olma oranı daha yüksektir.

Tablo 3.5.1. Ergenlerde Stres Semptomları ve Sosyo-Demografik Özellikler Arasındaki İlişki

	Anksiyete	Depresyon	Olumsuz benlik	Somatizasyon	Hostilite	KSE toplam
	Mean ± SD	Mean ± SD	Mean ± SD	Mean ± SD	Mean ± SD	Mean ± SD
Cinsiyet						
Kadın	27.31±11.06	29.71±12.02	24.86±9.66	16.89±6.64	16.45±5.86	115.24±41.13
Erkek	24.70±11.26	25.33±11.96	21.85±9.36	15.23±6.28	15.43±5.87	102.56±40.80
Diğer	26.00±1.41	27.00±0.00	31.00±5.65	18.00±2.82	17.50±4.94	119.50±9.19
f;p	1.870;0.156	4.532;0.012	3.969;0.020	2.275;0.105	1.073;0.343	3.299;0.038
Kaçıncı sınıfta olduğu						
Lise 1	22.87±9.83	23.26±9.79	20.94±9.43	15.52±6.16	14.49±5.87	97.10±38.07
Lise 2	25.83±11.32	27.75±12.59	22.88±8.97	15.14±5.63	14.93±5.60	106.56±40.83
Lise 3	27.17±11.41	30.17±12.87	24.60±9.84	17.48±7.11	16.00±5.39	115.42±41.83
Lise 4	27.97±11.34	29.65±12.14	25.35±9.87	16.96±7.01	17.70±5.85	117.65±41.56
f;p	2.741;0.044	4.052;0.008	2.953;0.033	1.861;0.136	5.374;0.001	3.555;0.015
Ailesinin gelir düzeyi						
Asgari ücret ve altı	25.63±10.94	27.63±12.05	23.15±9.19	16.08±6.37	15.74±5.70	108.23±40.13
Asgari ücretin üzeri	27.28±11.54	28.28±12.33	24.56±10.38	16.44±6.80	16.57±6.15	113.14±43.30
t;p	-1.184±0.88	-0.430;0.885	-1.170;0.171	-0.435;0.437	-1.130;0.43	-0.949;0.426
Katılımcının kimlerle yaşadığı						
Ailemle	26.15±11.17	27.80±12.19	23.60±9.67	16.16±6.56	15.96±5.79	109.69±41.35
yaşıyorum	27.54±11.26	29.18±10.79	24.63±8.77	17.36±5.20	17.72±7.45	116.45±40.24
Diğer	-0.532;0.595	-0.404;0.687	-0.368±0.713	-0.348±0.728	-0.600±0.549	-0.978±0.329

Tablo 3.5.2.'de anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, hostilite ve KSE toplam puanı ile siber zorbalığa maruz kalma ve siber zorbalık uygulama arasındaki ilişki verilmiştir. Pearson korelasyon analizi sonucuna göre; hem siber zorbalığa maruz kalma hem de siber zorbalık uygulama ile ruhsal semptomlar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$).

Tablo 3.5.2. KSE ile Siber Zorbalık Arasındaki İlişki

	Anksiyete r:p	Depresyon r:p	Olumsuz Benlik r:p	Somatizasyon r:p	Hostilite r:p	KSE Toplam r:p
S i b e r Zorbalığa Maruz Kalan	0.433;0.001	0.381;0.001	0.423;0.001	0.402;0.001	0.410;0.001	0.450;0.001
Siber Zorbalık Uygulayan	0.532;0.001	0.326;0.001	0.322;0.001	0.329;0.001	0.412;0.001	0.379;0.001

Tablo 3.5.3.'de anne-baba tutumları, KSE alt boyutları ve toplam puanı arasındaki Pearson Korelasyon değerleri verilmektedir. Tabloda izlendiği üzere anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, hostilite ve KSE toplam puanları ile anne ve baba kabul ilgi boyutu arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunurken; sıkı denetim/kontrol boyutu arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bir başka ifadeyle, annenin ve babanın yoğun kontrol içeren tutumları stres semptomlarını arttırırken, kabullenici ve ilgili tutum stres semptomlarını azaltmaktadır.

Tablo 3.5.3. KSE ile Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki

		Anksiyete r:p	Depresyon r:p	Olumsuz benlik	Somatizas yon	Hostilite r:p	KSE Toplam
ANN E	Kontrol/ İlgi	-0.235;0.0 00	-0.272;0.00 0	-0.262;0.00 0	-0.267;0.0 00	-0.226;0.0 00	-0.279;0. 0000
	Sıkı denetim/	0.305;0.0 00	0.233;0.00 0	0.338;0.00 0	0.292;0.0 00	0.292;0.0 00	0.318;0. 000
	Kontrol/ İlgi	-0.307;0.0 00	-0.353;0.00 0	-0.328;0.00 0	-0.342;0.0 00	-0.356;0.0 00	-0.368;0. 000
BAB A	Sıkı denetim/	0.262;0.0 00	0.264;0.00 0	0.281;0.00 0	0.297;0.0 00	0.255;0.0 0	0.297;0. 000

3.6. Çoklu Analizler

İkili analizlerde yaş, cinsiyet, katılımcının sınıfı, siber zorbalığa maruz kalma, siber zorbalık uygulama, annenin ve babanın ayrı ayrı kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutları ile anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, hostilite puanlarının anlamlı farklılık göstermesi nedeniyle, her bir değişkenin bağımsız etkisini belirlemek amacıyla enter modeliyle çoklu regresyon analizleri yapılmıştır. Tablo 3.6.1.'de görüldüğü üzere, seçilmiş değişkenler KSE toplam puanı varyansının %38'ini açıklamaktadır. Kadın cinsiyetinde olmak ve ergenin babasının kabul/ilgi boyutu puanı yükseldikçe KSE toplam puanı düşerken, bir başka ifadeyle ruhsal semptomları azalırken, siber zorbalığa maruz kalma ve siber zorbalık uygulama puanı yükseldikçe ruhsal semptom puanı da yükselmektedir ($P<0.05$). Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre KSE alt boyutları bağımsız olarak tek başına açıklayan değişkenler:

- Anksiyete alt boyutunu yaş, siber zorbalığa maruz kalma, siber zorbalık uygulama, anne sıkı denetim/kontrol ve baba kabul/ilgi boyutları,
- Depresyon alt boyutu ile cinsiyet, siber zorbalığa maruz kalma, siber zorbalık uygulama, anne kabul/ilgi, baba kabul/ilgi ve baba sıkı denetim/kontrol boyutları,
- Olumsuz benlik ile cinsiyet, siber zorbalığa maruz kalma, anne sıkı denetim/kontrol ve baba kabul/ilgi boyutları,
- Somatizasyon alt boyutunu siber zorbalığa maruz kalma, baba kabul/ilgi, ve baba sıkı denetim/kontrol boyutları,
- Hostilite alt boyutunu yaş, siber zorbalığa maruz kalma ve uygulama ile anne sıkı denetim/kontrol ve baba kabul/ilgi boyutları,
- KSE toplam puanını cinsiyet, siber zorbalığa maruz kalma, siber zorbalık uygulama, baba kabul/ilgi boyutları tek başlarına diğer değişkenlerden bağımsız olarak açıklamaktadır ($p<0.05$).

Tablo 3.6.1. KSE Alt Boyutlarını Açıklayan Faktörlerle İlişkili Çoklu Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize e Katsayılar	T	p
	B	Std. Hata	Beta		
Anksiyete					
Yaş	2.94	1.048	0.294	2.814	0.005
Katılımcının Sınıfı	-1.77	0.992	-0.188	-1.79	0.074
	7			2	
Siber Zorbalığa Maruz Kalan	0.55	0.130	0.262	4.298	0.000
Siber Zorbalık Uygulayan	0.44	0.189	0.145	2.382	0.018
Anne Kabul/İlgi Boyutu	-0.07	0.071	-0.062	-0.97	0.328
	0			9	
Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.21	0.085	0.166	2.507	0.013
	2	0.060	-0.137	-2.12	0.034
Baba Kabul/İlgi Boyutu	-0.12	0.075	0.055	9	0.405
Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	9			0.834	
R= 0.567; R square = 0.322; Durbin Watson=1.839					

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize e	T	P
	B	Std. Hata	Beta		
	Depresyon				
Cinsiyet (Kadın)	4.516	1.257	0.190	-3.594	0.000
Yaş	1.728	1.145	0.158	1.509	0.132
Katılımcının Sınıfı	-0.441	1.087	-0.043	-0.406	0.685
Siber Zorbalığa Maruz Kalan	0.455	0.142	0.197	3.212	0.001
Siber Zorbalık Uygulayan	0.550	0.209	0.163	2.637	0.009
Anne Kabul/İlgi Boyutu	-0.129	0.078	-0.105	-1.652	0.100
Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.000	0.094	0.000	0.003	0.997
Baba Kabul/İlgi Boyutu	-0.183	0.066	-0.180	-2.768	0.006
Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.182	0.081	0.148	2.232	0.026

R= 0.564; R square = 0.318; Durbin Watson=1.842

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar		p
	B	Std. Hata	Beta	T	
Olumsuz Benlik					
Cinsiyet (Kadın)	2.190	0.985	0.116	2.224	0.027
Yaş	1.622	0.897	0.187	1.808	0.072
Katılımcının Sınıfı	-0.525	0.852	-0.064	-0.616	0.538
Siber Zorbalığa Maruz Kalan	0.474	0.111	0.258	4.261	0.000
Siber Zorbalık Uygulayan	0.294	0.163	0.110	1.797	0.073
Anne Kabul/İlgi Boyutu	-0.089	0.061	-0.092	-1.461	0.145
Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.197	0.073	0.179	2.680	0.008
Baba Kabul/İlgi Boyutu	-0.116	0.064	0.057	-2.226	0.385
Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.055			0.869	
R= 0.579; R square = 0.335; Durbin Watson=2.006					

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar		p
	B	Std. Hata	Beta	T	
Somatizasyon					
Yaş	0.568	0.310	0.097	1.833	0.068
Siber Zorbalığa Maruz Kalan	0.285	0.077	0.229	3.718	0.000
Siber Zorbalık Uygulayan	0.201	0.111	0.111	1.816	0.070

Anne Kabul/İlgi Boyutu	-0.05 4	0.042	-0.081	-1.276	0.203
Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.07 8	0.050 0.036	0.105 -0.180	1.561 -2.766	0.120 0.006
Baba Kabul/İlgi Boyutu	-0.09 9	0.044	0.143	2.148	0.033
Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.09 4				
R= 0.551; R square = 0.304; Durbin Watson=1.902					

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar		p
	B	Std. Hata	Beta	T	
Hostilite					
Yaş	1.284	0.540	0.244	2.37	0.018
Katılımcının Sınıfı	-0.455	0.511	-0.091	-0.890	0.374
Siber Zorbalığa Maruz Kalan	0.208	0.067	0.186	3.111	0.002
Siber Zorbalık Uygulayan	0.350	0.097	0.214	3.60	0.000
Anne Kabul/İlgi Boyutu	-0.002	0.037	-0.003	-0.045	0.964
Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.105	0.044	0.156	2.40	0.017
Baba Kabul/İlgi Boyutu	-0.10	0.031	-0.220	4	0.001
Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.034	0.038	0.058	-3.471	0.371
R= 0.590; R square = 0.348; Durbin Watson=2.063					

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta	T	p
KSE Toplam					
Cinsiyet (Kadın)	11.650	4.079	0.144	2.856	0.005
Katılımcının Sınıfı	3.285	1.773	0.094	1.853	0.065
Siber Zorbalığa Maruz Kalan	1.932	0.461	0.246	4.195	0.000
Siber Zorbalık Uygulayan	1.972	0.678	0.172	2.910	0.004
Anne Kabul/İlgi Boyutu	-0.403	0.254	-0.097	-1.591	0.113
Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.509	0.304	0.108	1.675	0.095
Baba Kabul/İlgi Boyutu	-0.638	0.215	-0.184	-2.96	0.003
Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0.462	0.264	0.111	1.751	0.081
R= 0.613; R square = 0.375; Durbin Watson=1.953					

BÖLÜM IV

TARTIŞMA VE SONUÇ

4.1. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı, pandemi döneminde ergenlerde görünen stres semptomlarının siber zorbalık ve ebeveyn tutumları ile ilişkisini incelemektir. Çalışmaya katılan ergenlerin %63.1'i siber zorbalığa maruz kaldığını (SM); %55.9'u siber zorbalık uyguladığını (SZ) bildirmiştir. Barlett ve arkadaşları (2021), Amerika'da yaşayan yetişkinlerin COVID-19 pandemisi öncesinde ve sırasında siber zorbalık davranışlarını karşılaştırmış, pandemi öncesinde %37.4'ünün siber zorbalık uyguladığı bildirilirken; pandemi sırasında %56.3'ünün siber zorbalık davranışında bulunduğu ortaya çıkmıştır. Erdur - Baker 2019 yılında 1281 üniversite öğrencisinin katıldığı ve siber zorbalığın arkasındaki motivasyonu incelediği araştırmasında, katılımcıların %3'ünün siber zorba olduğunu, %17'sinin siber zorbalığa maruz kaldığını, %49.7'sinin hem

siber zorba hem de siber zorbalığa maruz kaldığını ve %18.7'sinin hiç dahil olmadığını bildirmiştir. Pandemi öncesi ve öncesi/sonrası karşılaştırması yapan araştırmaların bulgularına bakıldığında bu çalışmanın oranlarının yüksekliği dikkat çekmektedir.

Araştırmada siber zorbalığa maruz kalma ve KSE alt ölçeklerinden anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite ile arasında anlamlı ilişki bulunurken; siber zorbalığı uygulama ile depresyon, anksiyete ve hostilite alt ölçekleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kowalski ve ark. (2014) yaptığı meta-analiz araştırmasının sonuçları, siber zorbalık uygulamanın ve siber zorbalığa maruz kalmanın anksiyete, depresyon ve düşük yaşam doyumu arasında ilişki olduğu göstermektedir. Baker-Erdur (2010) tarafından Türkiye'de yapılan bir araştırmada ise, siber mağduriyetin depresyonla ilişkili olduğu bildirilmiştir. Tian ve ark. (2018) Çin'de yaşayan erken ergenlerle yürüttüğü üç yıl boyunca süren boylamsal çalışmada, ilk yıl alınan ölçümlerde SZ ve SM ile depresyon ve anksiyete arasında pozitif yönde ilişki olduğu bulunmuştur. İlk sene değerlendirilen SZ puanları ile üçüncü yıl alınan anksiyete ve depresyon puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu bulgu, SM'in ergenlerin ruh sağlığı üzerinde SZ'a göre daha güçlü bir etki yarattığını açıklamaktadır. Hempfill ve ark. (2015) ve Rose ve Tynes (2015) yaptıkları SZ, SM ve ruh sağlığı ilişkisi üzerine boylamsal araştırmaların sonuçlarına göre, SM'in düşük seviyelerde bile olsa gelecekteki ruhsal sağlık meseleleri açısından risk faktörü oluşturabileceğini vurgulamıştır. Tian ve ark. (2018) araştırmalarına ait dikkate değer bir diğer bulgu ise ilk yıl alınan SM puanının üçüncü yılda toplanan anksiyete ile değil depresyon ile arasında anlamlı ilişki olmasıdır. Bu fark için yaptıkları olası açıklama, uzun vadede SM'in depresyon semptomlarında artışa yol açabileceği, ancak kaygıya yol açmayacağıdır (Tian ve ark. 2018). Bu, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin gelecekteki depresif bozukluklar için daha fazla risk altında olduğu anlamına gelmektedir (Tian ve ark., 2018). Bu bulgular, hem Türkiye'de hem de Dünya'da yapılan çalışmalarda siber zorbalığa maruz kalmanın depresyon ile anlamlı bir ilişkisi olduğunu anlatmaktadır.

Bu çalışmada bir diğer önemli olan nokta, depresyon ve hostilite puan ortalamalarının diğer alt testlerden anlamlı olarak yüksekliğidir. Bir diğer anlatım ile hostilitenin bu çalışmaya katılan katılımcılar üzerinde depresyon kadar etkisi bulunmaktadır. Hostilite alt ölçeğinin hem siber zorbalığa uğramakla hem de siber zorba olmakla arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Hostilite, başka insanlara yönelik hissedilen düşmanlık/negatif inançlar sistemi olmakla birlikte kişiyi öfkeye yakınlaştırarak saldırgan davranışlarını desteklemekte ve sağlını olumsuz yönde etkilemektedir (Dirik ve Şahin, 2008; Smith, 1992). Smith ve arkadaşları (1988) araştırmalarında yoğun öfke hissine sahip olan ve düşmanlık duyguları taşıyan bireylerin bu özellikleri sebebiyle olağandan farklı tepkiler vererek sosyal çevresindeki kişilerle ilişkisinde çatışmalı alanlar yaratarak, ihtiyacı olan sosyal desteği alamadıklarını savunmuşlardır (Dirik ve Şahin, 2008). Ayrıca bu kişilerin aileleri ile de daha çatışmalı ilişkiler kurdukları belirtilmiştir. Bu çalışmadan çıkan sonuçla birlikte, hostilite ile siber zorba olma arasındaki anlamlı ilişki desteklenmektedir. Diğer yandan babanın kabul/ilgi puanı arttıkça hostilite puanı düşmekte, annenin sıkı denetim/kontrol boyutu puanı arttıkça hostilite puanı yükselmektedir. Burada annenin düşmanlık/negatif yaklaşımı ile ergenin düşmanlık/negatif davranışı arasındaki ilişki önemlidir.

Bu araştırmada KSE alt ölçeklerinden olumsuz benlik ve somatizasyon ile SZ arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Sourander ve arkadaşlarının (2010), SM, SZ veya zorba-kurban olarak siber zorbalığa karışan ergenlerin psikiyatrik ve psikosomatik sorunlarla ilişkiler gösterdiğini, fakat siber zorbalığa maruz kalanların duygusal ve akran sorunlarını bildirme olasılıklarının daha yüksek olduğunu, siber zorbaların ise daha sık davranış sorunları veya sigara ve alkol kullanımı bildirdiğini gözlemlemişlerdir. Birçok çalışma, siber zorbalığa maruz kalanların, zorbalara ve zorba-maruz kalana (yani hem zorba hem de maruz kalan olarak sınıflandırılan kişiler) kıyasla daha fazla semptom (örn. kaygı, ıstırap, endişe ve depresyon) bildirdiklerini göstermiştir. Ayrıca, zorbalık, dışavurum davranışının bir bileşeni olarak kabul edilebileceği düşünüldüğünde, zorbaların maruz kalanlara göre saldırganlık ve sık alkol ve uyuşturucu kullanımı gibi daha fazla eyleme geçen davranışı bildirmektedir (Gini ve Pozzoli 2009). Somatizasyon, kişinin ruhsal düzeyde yaşadığı zorlukları

anlamlandıramaması ve simgeleştirememesi sebebiyle var olan duygulanımların kişinin kendisine/bedenine yönelmesi olarak tanımlanmaktadır. Zorbalık davranışı psikanalitik teoriden bakıldığında, ev içinde şiddete maruz kalan çocuğun veya ergenin gerilediği pasif konum sebebiyle zayıflayan benliğini korumak ve güçlendirmek için saldırganla özdeşim kurarak zorba davranışı sürdürmesi ya da pasif konumu devam ettirerek zorbalığa maruz kalan olması olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırmada somatizasyon ve siber zorbalık uygulama arasında anlamlı ilişki bulunamaması, zorbalığın temelinde yatan güçsüzlük hissinin saldırgan bir yolla dışavurumunun gerçekleştirilmesi, inhibe olmayan fakat sağlıklı olarak da işlenemeyen ruhsal gerilimin anksiyete, depresyon ve hostilite şeklinde ortaya çıkması olarak yorumlanabilir. Literatürde somatizasyon ve siber zorbalığa yönelik araştırmaların kısıtlılığı dikkat çekmektedir. Bu sebeple bu konuya yönelik araştırmaların yapılmasında yarar görülmektedir. Birçok araştırmalarla desteklendiği üzere, siber zorbalar siber zorbalığa maruz kalan kişiler kadar ruhsal sağlık sorunları açısından risk altında bulunmaktadır.

Diğer bir bulgu olan, olumsuz benlik ve siber zorbalık uygulanmasının arasında ilişki bulunmaması Suler'in çevrimiçi disinhibisyon teorisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Kişilerin çevrimiçi ortamdaki davranışlarını ve tutumlarını kendi kişiliğinden ayrı tutma yönelimi, uyguladığı zorbalığa ilişkin sorumluluk almamasına yol açabilmektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, 14-18 yaş aralığında bulunan katılımcıların KSE alt ölçeklerinden aldıkları puanlar ile ailenin gelir düzeyi ve kimlerle yaşadığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu durumu, ergenlik dönemi gelişimsel özelliklerinden birisi olan benmerkezcilik ile açıklamak mümkündür. Gençler için bu dönemde önemsedikleri ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Genci çocukluğun benmerkezciliğinden çıkaran yeni zihinsel sistem, onu ergenliğe özgü yeni bir benmerkezcilik biçimine sokmaktadır (Elkind, 1967: 1025-1034). Ergenlerin kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenebilmesi için benmerkezciliğe ihtiyaçları vardır. Gençlerin meşguliyetleri kendilerine dönmüştür; bir yandan bireyselleşme uğraşı içerisindeyken diğer yandan aileden ayrışmasının verdiği

yas ile mücadele etmektedirler. Piaget'in ergenlik dönemi gelişimini açıklarken kullandığı biçimsel/işlemsel düşünce kavramı, ergenin yalnızca kendi düşüncesini kavramsallaştırmasını sağlamakla kalmadığını, aynı zamanda diğer insanların düşüncelerini de kavramsallaştırmasına olanak tanıdığını ifade etmiş ve bunun diğer insanların düşüncelerini hesaba katma kapasitesi anlamına gelmesi olarak tanımlamıştır (Elkind, 1967: 1025-1034). Ergenin benmerkezciliğini oluşturan şey, başkalarının onun görünüşü ve davranışıyla meşgul olduğu inancıdır. Tüm bu bilgiler, gencin zihinsel ve duygusal gelişimiyle birlikte ötekinin düşünce ve duygularını algılama kapasitesinin de geliştiğini göstermektedir. Fakat bu gelişen ötekini algılama biçimi çoğunlukla kendine yönlendirilmiş bir gözlemleme süreci olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla bu bulgu, dışsal faktörler olan kimlerle yaşadığı ve ailenin gelir düzeyi gibi bileşenlerin ergen için geri planda tutulması olarak yorumlanabilmektedir.

Bu çalışmada anksiyete, olumsuz benlik ve hostilite alt boyutları ile anne sıkı/denetim kontrol boyutu ile negatif yönde anlamlı ilişki ve baba kabul/ilgi boyutu ile pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Depresyon ve somatizasyonda ise sadece babadan algılanan ebeveyn tutumları etki edici olduğu görülmektedir. Babanın kabul/ilgi boyutundaki tutumları arttıkça depresyon ve somatizasyon belirtileri azalırken; sıkı/denetim kontrol boyutundaki tutumlarının artması depresyon ve somatizasyon belirtilerini arttırmaktadır. KSE toplam puanının da ise babanın kabul/ilgi boyutu ile arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu sonuç, ebeveynin pozitif yönlü tutumunun gençlerin deneyimlediği stres semptomlarının üzerinde koruyucu bir etkisi olabileceği düşündürmektedir. Ebeveyn stilleri ve siber zorbalık ilişkisine yönelik yapılan araştırmalar önemlidir. Yapılan çalışmalarda geleneksel zorbalığın otoriter ve ihmalkar ebeveynlik ile ilişkili olduğunu diğer yandan zorbalığa maruz kalmanın izin verici ebeveynlik tarzıyla bağlantılı olduğunu göstermiştir (Casas ve ark., 2006). Brighi ve arkadaşları (2012) aile benlik saygısı ve ergenin ebeveyn-çocuk ilişkilerinde algıladığı yalnızlığın siber zorbalığa maruz kalmanın yordayıcıları olduğunu ortaya koymuştur. Brighi ve ark. (2012) bu bulguları, kapsayıcı ebeveynlik niteliklerinin yokluğuna ve katı ebeveynlik tutumlarının hakim

olmasına bağlamıştır. Zurcher ve ark. (2018) 448 ergen üzerinde yaptığı boylamsal çalışmada, erken ergenlik döneminde deneyimlediği ebeveynlik tutumunun, geç ergenlik döneminde meydana gelebilecek siber zorbalığa ilişkin tutum ve davranışlara olan etkisini araştırmıştır. Sonuç olarak, erken ergenlik dönemindeki otoriter ebeveynliğin yani sıkı denetim/kontrol boyutunun yetişkinlikte siber zorbalığa yönelik olumsuz tutum ve davranışlara sahip olma arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Toplumsal travma açısından incelendiğinde, COVID-19 pandemisinde travma tanımına uyan unsurlar olduğu görülmektedir. Çoğu kişi hem kendi yaşamlarında hem de kişiler arası ilişkilerinde farklı derecelerde kopukluklar yaşamış, korku ve varoluşsal tehdit sebebiyle evlerinde kalarak hayatta kalmak için yoğun çaba göstermiş, pandemi döneminde tehdit duygusunun bir kısmı, geçmiş kişisel öyküler ve yaş ve/veya sağlık sorunları nedeniyle artan bir savunmasızlık duygusu tarafından harekete geçmiş, medyanın pandemiye işleyiş şekli sebebiyle aşırı uyarılmışlık halinin artmasına sebep olunmuştur. (Taylor, 2020). Bu çalışmada, gelişimsel özellikleri sebebiyle kırılgan bir grup olan ergenlerin gelişimsel dönemlerine özgü değişimlerle meşgul olması ve yaşanan coğrafyanın mevcut zorlu koşulları sebebiyle ruhsallığın yara aldığı söylenebilir. Psikolojik travmada gözlemlenen üç ana duygu (öfke, üzüntü, korku) çerçevesinden bakıldığında ergenler, artması mümkün olan duygusal yükün aktarılması için bir alana ihtiyaç duyacaklardır. Araştırmalar kaygı düzeyinin artmasının siber zorbalığı yordayan bir sebep olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, birçok araştırmanın sonuçlarına göre artan internet kullanımı siber zorbalık açısından önemli bir belirleyici olmaktadır. Hafta içi ve hafta sonu internet kullanım süresinin 7 saatten fazla olduğu lise öğrencilerinin Siber Zorba Kurbanı Olma (SZKO) ve Siber Zorba Olma (SZO) alt ölçek ortalama puanlarının yüksek olduğu bulunmuştur (Efe, Erdem ve Vural, 2021). Bu araştırmanın bulgularına bakıldığında da oranların yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Zorlu bir deneyim karşısında sosyal desteğin (arkadaş ilişkileri, aile, sosyal roller) önemi bilinmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarında da ortaya çıkan, anne ve babanın destekleyici iletişim kurması, ergenin deneyimlerini

anlamlandırmasına yardımcı olması ve sağlıklı sınırları belirleyebilmesi ile stres semptomlarının azalmasının önemi bir kez daha saptanmıştır.

4.2. Sınırlılıklar

Bu çalışma kesitsel bir araştırma olması sebebiyle nedenselliği ortaya koymamaktadır. Ancak pandemi döneminde yapılması, siber zorbalık sıklığını ve ruhsal semptomlarla ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. Siber zorbalık ve ebeveyn tutumu ile ruhsal semptomlar arasındaki nedenselliğin kohort çalışmalarıyla desteklenmesi önemlidir. Araştırmanın pandemi döneminde yapılması nedeniyle çevrimiçi ortamda verinin toplanması kolay olmamıştır. Bu sebeple lisede rehberlik servisinde çalışan öğretmenlerden destek alınmıştır. Bu nedenle bulgular yorumlanırken, optimum örnek büyüklüğüne erişimde olasılıklı örnekleme yöntemlerinin kullanılamamasına bağlı olarak sonuçların bu grubu temsil ettiği gözönünde bulundurulmalıdır.

Öte yandan, bu çalışma ruhsal semptomların yordayıcılarından yaklaşık %38'ini açıklamaktadır. Bu sebeple siber zorbalık ve stres semptomları ile ilişkilere bakılırken akranlarla olan ilişkinin incelenmesinin önemli olacağı düşünülmektedir. Ergenlik döneminde aileyle olan ilişkiden uzaklaşma arzusu ve akranlarla kurulan ilişkiye yatırımın artması sebebiyle, hem siber zorbalığa maruz kalma hem de siber zorbalık uygulama boyutlarında akranların etkisinin incelenmesi ebeveyn tutumuna bakılması kadar önemli olacağı düşünülmektedir. Siber zorbalığa maruz kalan kişinin baş etme yöntemlerinden sosyal desteği kullanması ve bunun önleyici etkilerinin çalışılması ya da siber zorbalık davranışında bulunan kişilerin akranlarının katkısının incelenmesinin müdahale çalışmalarına değerli bilgi sağlayacağı düşünülmektedir. Bir diğer önemli nokta ise genellikle siber zorbalığın gençler tarafından nasıl algılandığı, yaşantılandığı ve psikolojik sonuçlarının neler olduğu üzerine çalışılmıştır. Ailelerin dahil edildiği, siber zorbalığa karışan gençlerin ve bu gençlerin anne-babalarının siber zorbalığı nasıl algıladığı, değerlendirdiği ve aile içindeki iletişim dinamiğinin zorbalıkla olan yakın ilişkisinin incelendiği araştırmaların önleyici çalışmaları planlamak açısından önemli katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bird ve Drewery'nin (2000) belirttiği üzere, “Bronfenbrenner, ekolojik sistemler teorisi kapsamında, toplumun ve kültürün çocuğun gelişimi üzerindeki etkilerine yaptığı vurgu ile önemli bir noktayı ortaya koymaktadır” (Manning, 2017). Araştırma içerisinde de önemine değinilen aile dışında çocuğun etkileşim içinde olduğu başka ilişkilerin (öğretmenler, arkadaşlar, komşular, ekonomik sistem, yerel hükümetler, toplumun inanç sistemi vb.) çocuk üzerindeki etkisi göz ardı edilmemelidir. Siber zorbalık bağlamında yapılacak araştırmalara, anne-babanın tutumuna bakılırken, aynı zamanda yaşanan toplumun iklimi, koşulları, toplumun nasıl bir ‘dile’ sahip olduğu, okul ortamı gibi faktörlerin ilişkisi de dahil edilerek incelenmesi anlamlı olacaktır.

4.3. Öneriler

Araştırmanın bulgularına bakıldığında annenin katı tutumu, aşırı kontrolü ve yakın ilişki kuramaması ile babanın destekleyici olmayan, sağlıklı sınırları belirlemesine yardımcı olmayan tutumu ergenlerin stres semptomları ile ilişkilidir. Özellikle, toplam semptom puanı üzerinde babanın tutumunun ruhsallığa tek başına etkisinin olması kayda değer bir sonuçtur. Bu noktada ataerkil sistem üzerinde düşünmek de anlamlı olacaktır. Aslında öğretilen ve nesillerce aktarılmış bir bilgi olan, babaların ev içerisinde sahip oldukları otoriteyi korumak adına çocukları ile yakın, açık ve sıcak bir ilişkiden uzak kalması inancı, yine araştırmanın bulguları ile desteklenen annenin kontrolcü ve katı tutumunun artması kadar ruhsallık üzerinde etkilidir. Bütün bunlar dikkate alınarak, okulların rehberlik servislerinde ve/veya Toplum Sağlığı Merkezleri, Sosyal Hizmet Merkezleri ve Halk Eğitim Merkezlerinde verilen Anne-Baba (Aile) eğitimlerine babaların katılımının sağlanması yönündeki girişimler önemli olacaktır. Hem psikolojik hem de sosyolojik boyutları ile ele alınabilecek psiko-eğitim süreçlerinin bu alanda önemli değişimler sağlayacağı düşünülmektedir.

Siber zorbalığa maruz kalanlar anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, hostilite ile ilişkili çıkarken; siber zorbalığı uygulayanlar anksiyete, depresyon ve hostilite ile ilişkili bulunmuştur. Literatürde siber zorbalık ve somatik işleyiş üzerine yapılan araştırmaların azlığı dikkat çekmektedir. Davranış boyutunda ruhsal süreçlere dair verilen mesajları okumak

daha mümkünken, inhibe olmuş bir çocuğun ya da ergenin ruhsal süreçlerini fark etmek gözden kaçabilmektedir. Bu noktada siber zorbalığa uğrayan kişilerin yaşadıkları deneyimleri ne düzeyde sözel olarak ifade ettiği ve/veya ifade edilemeyen, kapsanamayan ruhsal belirtilerin ergenler üzerinde fiziksel olarak nasıl etkileri olduğu üzerine yapılacak araştırmaların fiziksel olarak belirtiler ortaya çıktığında bunların psikolojik temelleri olabileceğine dair uyarı niteliği taşıması bakımından önemli olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada hostilitenin ve depresyonun etki düzeyinin benzer olması önemli bir bulgudur. Annenin, aşırı kontrolcü, kuralcı, mesafeli ilişki kuran hali ile babanın destekleyici/açık iletişim, sağlıklı sınır belirleyen, kapsayıcı olan tutumlardan uzak olması hostilite semptomlarını arttırmaktadır. Bazı araştırmacılar yoğun öfke ve düşmancıl hisleri olan kişilerin, olaylara tepkilerinin ve kişilerarası iletişimlerinin yıkıcı olabilmeleri sebebiyle ilişkilerinde çatışmalı olduklarını ve buradan destek göremediklerini savunmuşlardır. Fakat bu noktada ergenlerin sahip olduğu öfkeli ve düşmancıl hislerin ebeveyn tarafından da algılanma şekli doğru saptanmalıdır. Çünkü ergenin bu yoğun duyguları ile baş etmekte zorlanan ebeveyn çoğunlukla sahip olduğu tutumdan farklı bir yol izleme eğiliminde olabilir. Ebeveynlerde iki uçta eğilim görülmektedir; ergenin gelişimsel olarak ortaya çıkarabileceği bu hislerinin ebeveynin kendine yönelik bir saldırı olarak algılaması ve uzaklaşması veya çatışmalı ilişki kurması ya da ergenlik döneminde her çocuk öfkeli ve inancı ile ihmale uzanan davranış tutumlarının sergilenmesi dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla eğitim programlarında çocukların algıladığı ebeveyn tutumu kadar ebeveynlerin de çocuklarının tutumunu nasıl algıladığı ve yorumladığı üzerinde de durulmalıdır. Ruh sağlığı çalışanları olarak siber zorbanın ruhsal dinamiklerini ortaya koymak ve bu davranışın kökenlerine dair bilimsel açıklamalarda bulunmak hem zorbaya hem de mağdur olan kişiye yönelik fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer yandan, son yıllarda bir halk sağlığı sorunu olan siber zorbalığı sadece bireysel faktörler üzerinden ele almak yeterli olmayacaktır. Özellikle bireysel boyutta ergenlerin ebeveyn ile ilişkisine bakarken aynı zamanda toplumsal boyutta yaşanan olaylar, kültürün etkisi, toplumsal iklim ve bunların bireyler üzerine etkisine yönelik yapılacak

araştırmaların multidisipliner yürütülmesi ve müdahale programlarının da disiplinler arası yürütülmesinde yarar olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aboujaoude, E., Savage, M. W., Starcevic, V. Cyberbullying: review of an old problem gone viral. Journal of Adolescence Health. 2015; 57:10-18.

Accordino, D.B., & Accordino, M. Ph. (2011). *Bullying: Focusing on several environments*. Paper presented at the 8th EPNAPE Conference (pp.167-168), Milano.

Agnew, R. (1992) Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. Crim. 30:47-88.

Ahlfors, R. Many sources, one theme: analysis of cyberbullying prevention and intervention websites. J Soc Sci. 2010;6: 515-522.

Albert, D., Chein, J., & Steinberg, L. (2013). The teenage brain: Peer influences on adolescent decision making. Current Directions in Psychological Science, 22(2), 114–120.

Altena, E., Baglioni, C., Espie, C.A., Ellis, J., Gavrilloff, D., Holzinger, B., Angelika, S., Frase, L., Jernelo˘v, S., Riemann, D., 2020. Dealing with sleep problems during home confinement due to the COVID-19 outbreak: Practical recommendations from a task force of the European CBT-I Academy. Journal of Sleep Research e13052.

Anderson, M. (2018, September 27). A majority of teens have experienced some form of cyberbullying. Pew Research Center.

Anderson, M., & Jiang, J. (2018). Teens, social media & technology 2018. Pew Research Center.

- Aunola, K., Stattin, H., & Nurmi, J. E. (2000). Parenting styles and adolescents' achievement strategies. *Journal of Adolescence*, 23(2), 205–222. <https://doi.org/10.1006/jado.2000.0308>
- Baldry, A. C. (2004). *The impact of direct and indirect bullying on the mental and physical health of Italian youngsters*. *Aggressive Behavior*, 30(5), 343–355. doi:10.1002/ab.20043.
- Bargh, J. A., & McKenna, K.Y. A. (2004). The internet and social life. *Annual Review of Psychology*, 55, 573-590.
- Barlett, C. P. (2015). Predicting adolescent's cyberbullying behavior: A longitudinal risk analysis. *Journal of Adolescence*, 41, 86–95. doi: 10.1016/j.adolescence.2015.02.006.
- Barlett, C. P., & Helmstetter, K. M. (2018). Longitudinal relations between early online disinhibition and anonymity perceptions on later cyberbullying perpetration: A theoretical test on youth. *Psychology of Popular Media Culture*, 7(4), 561–571.
- Barlett, C. P., & Kowalewski, D. A. (2019). Learning to cyberbully: An extension of the Barlett Gentile cyberbullying model. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(4), 437–443.
- Barlett, C. P., Rinker, A., & Roth, B. (2021). Cyberbullying perpetration in the COVID-19 era: An application of general strain theory. *The Journal of Social Psychology*, 161(4), 466–476.
- Barlett, C. P., Simmers, M. M., Roth, B., & Gentile, D. (2021). Comparing cyberbullying prevalence and process before and during the COVID-19 pandemic. *The Journal of Social Psychology*, 161(4), 408–418.
- Barlett, C. P., ve Gentile, D. A. (2012). Attacking others online: The formation of cyberbullying in late adolescence. *Psychology of Popular Media Culture*, 1, 123–135. doi: 10.1037/a0028113

- Barlett, C., Chamberlin, K., & Witkower, Z. (2016). Predicting cyberbullying perpetration in emerging adults: A theoretical test of the Barlett Gentile Cyberbullying Model. *Aggressive Behavior*, 43(2), 147–154.
- Barlett, P. C., Heath, B.J., Madison, S.C., DeWitt, C. C., ve Kirkpatrick, M.S. (2020). You're Not Anonymous Online: The Development and Validation of a New Cyberbullying Intervention Curriculum. *Psychology of Popular Media*, Vol. 9, No. 2, 135–144.
- Baumrind, D. (1971). Types of adolescent life-styles. *Developmental Psychology Monographs*, R (1, Pt. 2).
- Baumrind, D. (1972). An exploratory study of socialization effects on black children: Some black-white comparisons. *Child Development*, 43(1), 261–267.
- Baumrind, D. (1989). Rearing competent children. In *Child Development Today and Tomorrow*, Damon, W. (Ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
- Beckman, L., Hagquist, C., & Hellström, L. (2012). Does the association with psychosomatic health problems differ between cyberbullying and traditional bullying? *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17(3-4), 421–434.
- Beran, T. ve Li, Q. (2005). Cyber harassment: A study of new method for an old behavior, *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.
- Berkowitz L. (1993). *Aggression. Its Causes, Consequences, and Control*. New York: McGraw-Hill
- Berne, S., Frisé, A., Schultze-Krumbholz, A., Scheithauer, H., Naruskov, K., Luik, P., Katzer, C., Erentaite, E., & Zukauskienė, R. (2013). Cyberbullying assessment instruments: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 18(2), 320-334.

- Berthold, K. A., ve Hoover, J. H. (2000). Correlates of bullying and victimization among intermediate students in the midwestern USA. *School Psychology International*, 21, 65–78.
- Bird, L., & Drewery, W. (2000). Human development in aotearoa: A journey through life. Auckland: Mc Graw-Hill Book Company limited.
- Blair, J. (2003). New breed of bullies torment their peers on the Internet. *Education Week*, 22(1), 6–7.
- Boals, A., ve Banks, J. B. (2020). Stress and cognitive functioning during a pandemic: Thoughts from stress researchers. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1), 255–S257.
- Bonanno, R., & Hymel, S. (2010). Beyond hurt feelings: Investigating why some victims of bullying are at greater risk for suicidal ideation. *Merrill-Palmer Quarterly*, 56, 420–442.
- Bottino, S. M. B., Bottino, C. M. C., Regina, C. G., Correia, A. V. L., & Ribeiro, W. S. (2015). *Cyberbullying and adolescent mental health: systematic review. Cadernos de Saúde Pública*, 31(3), 463–475. doi:10.1590/0102-311x00036114
- Bradshaw, C. P., Goldweber, A., Fishbein, D., and Greenberg, M. T. (2012). Infusing developmental neuroscience into school-based preventive interventions: implications and future directions. *J. Adolesc. Health* 51, S41–S47.
- Bradshaw, C. P., Waasdorp, T. E., & Leaf, P. J. (2012). Effects of School-Wide Positive Behavioral Interventions and Supports on Child Behavior Problems. *PEDIATRICS*, 130(5), e1136–e1145. doi:10.1542/peds.2012-0243.
- Brighi, A., Ortega, R., Scheitauer, H., Smith, P.K., Tsormpatzoudis, C., Barkoukis, V., Del Rey, R. (2012). European Cyberbullying Intervention

Project Questionnaire (ECIPQ). University of Bologna. Unpublished Manuscript.

- Bromet, E. J., & Havenaar, J. M. (2002). Mental health consequences of disasters. In N. Sartorius & W. Gaebel (Eds.), *Psychiatry in society* (pp. 241–261). New York: Wiley.
- Brown, B. B., & Dietz, E. L. (2009). Informal peer groups in middle childhood and adolescence. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 361–376).
- Buelga, S., Martínez-Ferrer, B., & Cava, M. (2017). Differences in family climate and family communication among cyberbullies, cybervictims, and cyber bully–victims in adolescents. *Computers in Human Behavior*, 76, 164–173.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 15, 68–76.
- Campbell, M., Spears, B., Slee, P., Butler, D., & Kift, S. (2012). Victims' perceptions of traditional and cyberbullying, and the psychosocial correlates of their victimisation. *Emotional and Behavioral Difficulties*, 17, 389–401.
- Carlisle, N., & Rofes, E. (2007). School bullying: Do adult survivors perceive long-term effects? *Traumatology*, 13, 16–26.
- Carney, J. V. (2008). *Perceptions of Bullying and Associated Trauma during Adolescence. Professional School Counseling*, 11(3), 2156759X0801100.doi:10.1177/2156759x0801100304
- Casas, J. F., Weigel, S. M., & Crick, N. R. (2006). Early parenting and children's relational and physical aggression in the preschool and home contexts. *Applied Developmental Psychology*, 27:209–227.

- Casey-Cannon, S., Hayward, C., & Gowen, K. (2001). Middle-school girls' reports of peer victimization: Concerns, consequences, and implications. *Professional School Counseling, 5*, 138–147.
- Cassidy, W. E. M., Faucher, C. & Jackson, M. (2013). Cyberbullying among youth: a comprehensive review of current international research and its implication to policy and practice. *School Psychology International, 34*(6): 575-612.
- Chambers, R. A., Krystal, J. H., Self, D. W. (2001). A neurobiological basis for substance abuse comorbidity in schizophrenia. *Biol Psychiatry, 50*:71-83.
- Chambers, R. A., Taylor, J. R., Potenza, M. N. (2003). Developmental neurocircuitry of motivation in adolescence: A critical period of addiction vulnerability. *Am J Psychiatry, 160*:1041-1052.
- Chang, F.-C., Chiu, C.-H., Miao, N.-F., Chen, P.-H., Lee, C.-M., Chiang, J.-T., & Pan, Y.-C. (2015). *The relationship between parental mediation and Internet addiction among adolescents, and the association with cyberbullying and depression. Comprehensive Psychiatry, 57, 21–28.*doi:10.1016/j.comppsy.2014.
- Coie, J. D., Dodge, K. A. (1998). Aggression and antisocial behavior. In *Handbook of Child Psychology: Vol. 3. Social, Emotional, and Personality Development*, ser. ed. W Damon, vol. ed. N Eisenberg, pp. 779–862. New York: Wiley. 5th ed.
- Corbett, K., Dimen, M., Goldner, V., & Harris, A. (2014). Talking sex, talking gender—a roundtable. *Studies in Gender and Sexuality, 15*(4), 295–317.
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development, 66*, 710–722. doi: 10.1111/j.1467-8624.1995.tb00900.

- Çelik, G., Tahiroğlu, A., & Avcı, A. (2008). Structural and neuro-chemical changes of brain in adolescence. *Journal of Clinical Psychiatry*, 11(1), 42-47.
- Dahl, R. E. (2004). Adolescent Brain Development: A Period of Vulnerabilities and Opportunities. Keynote Address. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1021(1), 1–22.doi:10.1196/annals.1308.001.
- Dahl, S. (1989). Acute response to rape—a PTSD variant. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 80(355): 56–62.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487–496.
- David-Ferdon, C., & Hertz, M. F. (2007). *Electronic Media, Violence, and Adolescents: An Emerging Public Health Problem. Journal of Adolescent Health*, 41(6), S1–S5. doi:10.1016/j.jadohealth.2007
- Del Rey, R., Casas J. A., & Ortega, R. (2012). The ConRed Program, an evidence-based practice. *Comunicar*, 39:129-137.
- Del Rey, R., Casas, J. A., & Ortega, R. (2016). Impact of the ConRed program on different cyberbullying roles. *Aggression Behavior*, 42:123-135.
- Demaray, M. K., Malecki, C. K., & DeLong, L. K. (2006). Support in the lives of aggressive students, their victims and their peers. In S. R. Jimerson & M. J. Furlong (Eds.), *The handbook of school violence and school safety: From research to practice* (pp. 21–30). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Dennehy, R., Meaney, S., Walsh, K. A., Sinnott, C., Cronin, M., & Arensman, E. (2020). Young people's conceptualizations of the nature of cyberbullying: A systematic re- view and synthesis of qualitative research. *Aggression and Violent Behavior*, 101379.
- Derogatis, L. R. (1992). The Brief Symptom Inventory (BSI), scoring and procedures manual-II. Clinical Psychometric Research inc.

- Dirik, G. & Şahin, G. (2008). Kişilik Özellikleri, Hostilite (Düşmenlik, Öfke) Ve Sosyal Desteğin Miyokard İnfarktüsü (Kalp Krizi) Geçiren Hastaların Kaygı Ve Despresyon Düzeyleri İle İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(15), 249-266.
- Dooley, J. J., Gradinger, P., Strohmeier, D., Cross, D., & Spiel, C. (2012). Cyber-victimisation: the association between help-seeking behaviours and self-reported emotional symptoms in Australia and Austria. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 20(2), 194–209.
- Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development*, 38, 1025-1034.
- Elkind, D. (1976). *Child development and education: A Piagetian perspective*. Oxford U Press.
- Elsaesser, C., Russell, B., Ohannessian, C. M., & Patton, D. (2017). Parenting in a digital age: A review of parents' role in preventing adolescent cyberbullying. *Aggression and Violent Behavior*, 35, 62–72.
- Engel-Yeger B., Muzio C., Rinosi G., Solano P., Geoffroy P. A., Pompili M., et al. (2016). Extreme sensory processing patterns and their relation with clinical conditions among individuals with major affective disorders. *Psychiatry Res.* 236 112–118.
- Erdur - Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12(1), 109–125.
- Erdur - Baker, Ö., & Tanrikulu, İ. (2019). Motives Behinde Cyberbullying Perpetration: A Test of Uses and Gratifications Theory. *Journal of Personal Violence*, 1-26.
- Erdur - Baker, Ö., ve Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.

- Erreygers, S., Vandebosch, H., Vranjes, I., Baillien, E., & De Witte, H. (2019). The longitudinal association between poor sleep quality and cyberbullying, mediated by anger. *Health Commun.* 34:560-566.
- Espelage, D. L., & Hong, J. S. (2016). Cyberbullying Prevention and Intervention Efforts: Current Knowledge and Future Directions. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 62(6), 374–380.
- Espelage, D. L., & Swearer, S. M. (2004). *Bullying in American Schools. A Social-Ecological Perspective on Prevention and Intervention*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Felt, M. (2015). The incessant image: how dominant news coverage shaped Canadian cyberbullying law. *Univ New Brunswick Law J*, 66:137-160.
- Fisher, B. W., Gardella, J. H., & Teurbe-Tolon, A. R. (2016). *Peer Cybervictimization Among Adolescents and the Associated Internalizing and Externalizing Problems: A Meta-Analysis*. *Journal of Youth and Adolescence*, 45(9), 1727–1743. doi:10.1007/s10964-016-0541-z
- Fisher, H. L., Moffitt, T. E., Houts, R. M., Belsky, D. W., Arseneault, L. & Caspi, A. (2012). Bullying victimisation and risk of self harm in early adolescence: Longitudinal cohort study. *BMJ*, 344, e2683.
- Gini, G., and T. Pozzoli. (2009). Association between bullying and psychosomatic problems: A meta- analysis. *Pediatrics* 123: 1059–65.
- Gladstone, G. L., Parker, G. L., & Malhi, G. S. (2006). Do bullied children become anxious and depressed adults? A cross- sectional investigation of the correlates of bullying and anxious depression. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 194, 201–208. doi: 10.1097/01.nmd.0000202491.99719.c3
- Glew, G. M., Fan, M.-Y., Katon, W., Rivara, F. P., & Kernic, M. A. (2005). Bullying, psychological adjustment, and academic performance in

- elementary school. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 159, 1026–1031. doi: 10.1001/archpedi. 159.11.1026.
- González-Cabrera, J., Calvete, E., León-Mejía, A., Pérez-Sancho, C., & Peinado, J. M. (2017). Relationship between cyberbullying roles, cortisol secretion and psychological stress. *Computers in Human Behavior*, 70, 153–160.
- Grading, P., Strohmeier, D., & Spiel, C. (2009). Traditional bullying and cyberbullying: Identification of risk groups for adjustment problems. *Zeitschrift Für Psychologie/Journal of Psychology*, 217(4), 205–213.
- Grading, P., Strohmeier, D., ve Spiel, C. (2017). Parents’ and Teachers’ Opinions on Bullying and Cyberbullying: The Relevance of Their Own Children’s or Students’ Involvement. *Zeitschrift für Psychologie*, 225(1), 76–84.
- Hamm, M. P., Newton, A. S., Chisholm, A., Shulhan, J., Milne, A., Sundar, P., & Hartling, L. (2015). Prevalence and Effect of Cyberbullying on Children and Young People. *JAMA Pediatrics*, 169(8), 770.
- Hawkins, D. L., Pepler, D., & Craig, W. M. (2001). Naturalistic observations of peer interventions in bullying. *Social Development*, 10, 512–527. doi: 10.1111/1467-9507.00178.
- Hawton, K., Saunders, K. E., & O’Connor, R. C. (2012). *Self-harm and suicide in adolescents. The Lancet*, 379(9834), 2373–2382. doi:10.1016/S0140-6736(12)60322-5
- Hay, C., Meldrum, R. and Mann, K. (2010). Traditional bullying, cyberbullying, and deviance: A general strain theory approach. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 26: 130–47.
- Hazler, R. J. (1996). *Breaking the cycle of violence: Interventions for bullying and victimization*. Washington, DC: Accelerated Development.

- Helfrich, E. L., Doty, J. L., Su, Y.-W., Yourell, J. L., & Gabrielli, J. (2020). Parental Views on Preventing and Minimizing Negative Effects of Cyberbullying. *Children and Youth Services Review*, 105377.
- Hellhammer, D. H., Wüst, S., ve Kudielka, B. M. (2009). Salivary cortisol as a biomarker in stress research. *Psychoneuroendocrinology*, 34(2), 163–171.
- Hemphill, S. A., Kotevski, A., & Heerde, J. A. (2015). Longitudinal associations between cyberbullying perpetration and victimization and problem behavior and mental health problems in young Australians. *International Journal of Public Health*, 60:1–11.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2005). Research summary: Cyberbullying victimization. Preliminary findings from an online survey of Internet-using adolescents. (<http://cyberbullying.us>).
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2007). Offline consequences of online victimization: School violence and delinquency. *Journal of School Violence*, 6(3), 89–112.
- Hoff, D. L., ve Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652–665.
- Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, V. H., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., Ballard, C., Christensen, H., Silver, R. C., Everall, I., Ford, T., John, A., Kabir, T., King, K., Madan, I., Michie, S., Przybylski, A.K., Shafran, R., Sweeney, A., Worthman, C. M., Yardley, L., Cowan, K., Cope, C., Hotopf, M., Bullmore, E. (2020). Multidisciplinary research priorities for the COVID-19 pandemic: a call for action for mental health science. *The Lancet Psychiatry*.
- Honig, A. S., & Zdunowski-Sjoblom, N. (2014). Bullied children: Parent and school supports. *Early Child Development and Care*, 184(9-10), 1378–1402. <https://doi.org/10.1080/03004430.2014.901010>

- Huang, Y., & Zhao, N. (2020). Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 outbreak in China: a web-based cross-sectional survey. *Psychiatry Research* 288, 112954.
- Imamura, A., Nishida, A., Nakazawa, N., Shimodera, S., Tanaka, G., Kinoshita, H., Ozawa, H., Okazaki, Y. (2009) Effects of cellular phone email use on the mental health of junior high school students in Japan. *Psychiatry Clin Neurosci.* 63:703.
- Isaacs, J., Hodges, E. V. E., & Salmivalli, C. (2008). Long-term consequences of victimization by peers: A follow-up from adolescence to young adulthood. *European Journal of Developmental Science*, 2, 387–397. doi: 10.3233/DEV-2008-2404
- Janson, G. R., & Hazler, R. J. (2004). Trauma reactions of bystanders and victims to repetitive abuse experiences. *Violence and Victims*, 19, 239–255.
- John, A., Glendenning, A. C., Marchant, A., Montgomery, P., Stewart, A., Wood, S., Lloyd, K., & Hawton, K. (2018). Self-Harm, Suicidal Behaviours, and Cyberbullying in Children and Young People: Systematic Review. *Journal of medical Internet research*, 20(4), e129. <https://doi.org/10.2196/jmir.9044>
- Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
- Juvonen, J., Nishina, A., & Graham, S. (2000). Peer harassment, psychological adjustment, and school functioning in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 92, 349–359. doi: 10.1037/0022-0663.92.2.349
- Juvonen, J., Nishina, A., & Graham, S. (2001). Self-views and peer perceptions of victim status among early adolescents. In J. Junoven & S. Graham (Eds.), *Peer harassment in schools: The plight of the vulnerable and victimized* (pp. 105–124). New York: Guilford Press.

- Kalsched, D. (2021). Intersections of personal vs. collective trauma during the COVID-19 pandemic: the hijacking of the human imagination. *Journal of Analytical Psychology*, 66(3), 443–462.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Rantanen, P., & Rimpelä, A. (2000). Bullying at school: An indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence*, 23, 661–674. doi: 10.1006/jado.2000.0351.
- Katsaras, G. N., Vouloumanou, E. K., Kourlaba, G. and et al. (2018). Bullying and Suicidality in Children and Adolescents Without Predisposing Factors: A Systematic Review and Meta-analysis. *Adoslencent Res. Rev.*3, 193-217.
- Kırcaburun, K., & Tosuntaş, Ş. B. (2017). Cyberbullying perpetration among undergraduates: evidence of the roles of chronotype and sleep quality. *Biological Rhythm Research*, 49(2), 247–265.
- Klomek, A. B., Marrocco, F., Kleinman, M., Schonfeld, I. S., & Gould, M. S. (2007). Bullying, depression, and suicidality in adolescents. *Journal of the American Academy of Child Adolescent Psychiatry*, 46, 40–49.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., & Schroeder, A. N. (2014). Bullying in the digital age: a critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140:1073–1137.
- Kowalski, R. M., Limber, P.S., & Agatston, W. P. (2012). *Cyberbullying in the Digital Age* (2nd. ed.). USA, Blackwell Publishing.
- Lapidot-Lefler, N., & Barak, A. (2012). Effects of anonymity, invisibility, and lack of eye-contact on toxic online disinhibition. *Computers in Human Behavior*, 28(2), 434–443. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.10.014>
- Laursen, B., & Collins, W. A. (2009). Parent-Child Relationships During Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology*. doi:10.1002/9780470479193.adl.

- Lenhart, A., Madden, M., Smith, A., Purcell, K., Zickuhr, K., Rainie, L. Teens, Kindness and Cruelty on Social Network Sites. Pew Research Center Website. Published November 9, 2011. Accessed November 3, 2014.
- Lerner, J. V., Phelps, E., Forman, Y., & Bowers, E.P. (2009). Positive youth development. In R.M. Lerner, & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of Adolescent Psychology: Vol. 1. Individual bases of adolescent development* (3rd ed., pp. 524-558). Hoboken, NJ: Wiley.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools. A research of gender differences. *School Psychology International*, 27, 157–170. doi: 10.1177/0143034306064547.
- Liang, L., Ren, H., Cao, R., Hu, Y., Qin, Z., Li, C., & Mei, S. (2020). The Effect of COVID-19 on Youth Mental Health. *Psychiatric Quarterly*.
- Liu, C., Liu, Z. and Yuan, G. (2021) Associations Between Cyberbullying Perpetration, Sleep Quality, and Emotional Distress Among Adolescents: A Two-Wave Cross-Lagged Analysis. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 209(2), p 123-127.
- Maccoby, E. E., and Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen & E. M. Hetherington, *Handbook of child psychology: Vol. 4*.
- Manning, R. F. (2017). Place-Consciousness and Bronfenbrenner's Ecological Systems Model: A Discussion of Recurring Issues that Undermine the Teaching of Indigenous Histories in New Zealand and Australian Schools. *The Australian Journal of Indigenous Education*, 46(02), 148–159.
- McElhaney, K. B., Allen, J. P., Stephenson, J. C., & Hare, A. L. (2009). Attachment and autonomy during adolescence. In R. M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology: Individual bases of adolescent development* (pp. 358–403). John Wiley & Sons Inc.

- McLoughlin, L. T., Lagopoulos, J., and Hermens, D. F. (2020). Cyberbullying and Adolescent Neurobiology. *Frontiers in Psychology*, 11.
- McNeal, R. S., Kunkle, S. M., Bryan, L. D. (2016). State-level cyberbullying policy: variations in containing a digital problem. In: Crews G, editor. *Critical examinations of school violence and disturbance in K-12 education*. Hershey (PA): Information Science Reference. p. 62-84.
- Mills, K. L., Goddings, A.-L., Herting, M. M., Meuwese, R., Blakemore, S.-J., Crone, E. A., and et al. (2016). Structural brain development between childhood and adulthood: convergence across four longitudinal samples. *Neuroimage* 141, 273–281.
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., & Solomon, S. (2010). *Cyber bullying behaviors among middle and high school students. American Journal of Orthopsychiatry*, 80(3), 362–374. doi:10.1111/j.1939-0025.2010.01040.x
- Moreno-Ruiz, D., Martines-Ferrer, B. and Garcia-Bacete, F. (2018). Parenting styles, Cyberaggression and Cybervictimization Among Adolescents. *Computer in Human Behavior*.
- Nader, N., Chrousos, G. P., & Kino, T. (2010). Interactions of the circadian CLOCK system and the HPA axis. *Trends in Endocrinology & Metabolism*, 21(5), 277–286.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simmons- Morton, B., and Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among us youth. *The Journal of the American Medical Association*, 285, 2094–2100. doi: 10.1001/jama.285.16.2094
- Newman, M. L., Holden, G. W., & Delville, Y. (2005). *Isolation and the stress of being bullied. Journal of Adolescence*, 28(3), 343–357. doi:10.1016/j.adolescence.2004.08.002

- Nicol, J., ve Valiquet, D. Bill C-13: an act to amend the criminal code, the Canada Evidence Act, the Competition Act and the Mutual Legal Assistance in Criminal Matters Act [Internet]. Ottawa (ON): Library of Parliament; 2014 [cited 13 April 2016].
- Novick, J., & Novick, K. K. (2001). Trauma and deferred action in the reality of adolescence. *American Journal of Psychoanalysis*, 61, 43–61.
- Offrey, L. D., and Rinaldi, C. M. (2017). Parent–child communication and adolescents’ problem-solving strategies in hypothetical bullying situations. *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(3), 251–267.
- Olweus D. (1973b). Personality and aggression. *Neb. Symp. Motiv.* 20:261–321.
- Olweus D. (1996). The Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire. Bergen, Norway: Res. Cent. Health Promot. (HEMIL), Univ. Bergen.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Olweus, D. (2013). School Bullying: Development and Some Important Challenges. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9(1), 751–780.
- Ortega-Ruiz, R., Del Rey, R., & Casas, J. A. (2012). Knowing, building and living together on Internet and social networks: the ConRed Cyberbullying Prevention Program. *Int. J. Conf Violence*, 6:303-312.
- Özbay, A. (2013). Ergenlerde Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, Aleksitimi ve Öfke İfade Etme Biçimleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi.
- Parris, L., Varjas, K., Meyers, J., & Cutts, H. (2012). High school students’ perceptions of coping with cyberbullying. *Youth & Society*, 44(2), 284–306.

- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard. A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 148-169.
- Paus, T. (2005). *Mapping brain maturation and cognitive development during adolescence. Trends in Cognitive Sciences*, 9(2), 60–68.
- Perren, S., Corcoran, L., Cowie, H., Dehue, F., Garcia, D. J., Mc Guckin, C., & Vollink, T. (2012). Coping with cyberbullying: A systematic literature review Final Report of the COST IS 0801 Working Group5. Paper presented at the International Conference on Cyberbullying, Paris.
- Perren, S., Dooley, J., Shaw, T., & Cross, D. (2010) Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*. 4:28.
- Platje, E., Jansen, L. M. C., Raine, A., Branje, S. J. T., Doreleijers, T. A. H., de Vries- Bouw, M., Popma, A., van Lier, P. A. C., Koot, H. M., Meeus, W. H. J., & Vermeiren, R. R. J. M. (2013). Longitudinal associations in adolescence between cortisol and persistent aggressive or rule-breaking behavior. *Biological Psychology*, 93(1), 132–137.
- Pontzer, D. (2010). A theoretical test of bullying behavior: Parenting, personality, and the bully/victim relationship. *Journal of Family Violence*, 25(3), 259–273. <https://doi.org/10.1007/s10896-009-9289-5>
- Price, M., & Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying: Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29(2), 51.
- Pulkkinen, L. (1982). ‘ Self-control and continuity from childhood to late adolescence’. In: Baltes P. B. and Brim, O. G., Jr. (Eds), *Life-span Development and Behavior*, Vol. 4, pp.63–105, Academic Press, New York.

- Qiu, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B., & Xu, Y., (2020). A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: implications and policy recommendations. *General Psychiatry* 33 (2).
- Raskauskas, J., & Huynh, A. (2015). The process of coping with cyberbullying: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 118–125.
- Roland, E. (1989). A system oriented strategy against bullying. In E. Roland & E. Munthe (Eds.), *Bullying: An international perspective* (pp. 143–151). London, UK: David Fulton.
- Rose, C. A., & Tynes, B. M. (2015). Longitudinal associations between cybervictimization and mental health among US adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 57:305– 312.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 112–120. doi: 10.1016/j.avb.2009.08.007
- Salmon, K., & Bryant, R. A. (2002). Posttraumatic stress disorder in children: The influence of developmental factors. *Clinical Psychology Review*, 22, 163–188.
- Sanders, R. A. (2013). Adolescent Psychosocial, Social, and Cognitive Development. *Pediatrics in Review*, 34(8), 354–359.
- Santrock, J. W. (2018). Ergenlik. G. Yüksel (Çev. Ed.). *Yaşam Boyu Gelişim*. (13. Basım, s. 350-401) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Saxbe, D. E., Adam, E. K., Schetter, C. D., Guardino, C. M., Simon, C., McKinney, C. O., & Shalowitz, M. U. (2015). Cortisol covariation within parents of young children: Moderation by relationship aggression. *Psychoneuroendocrinology*, 62, 121–128.
- Schneider, S. K., O'donnell, L., Stueve, A., & Coulter, R. W. (2012). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: A regional

- census of high school students. *American Journal of Public Health*, 102(1), 171–177.
- Serafini, G., (2016). Extreme sensory processing patterns and their relation with clinical conditions among individuals with major affective disorders. *Psychiatry Research* 236, 112–118.
- Ševčíková, A., & Šmahel, D. (2009). Online harassment and cyberbullying in the Czech Republic: Comparison across age groups. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217(4), 227–229.
- Sezer, E. Y., Erdem, E., ve Vural, B. (2021). Lise Öğrencilerinde siber zorbalık ve internet bağımlılığı. *Bağımlılık dergisi*, 22(4): 465-473.
- Shek, D. T. L., Tang, V. M. Y., & Lo, C. Y. (2008). Internet Addiction in Chinese Adolescents in Hong Kong: Assessment, Profiles, and Psychosocial Correlates. *The Scientific World JOURNAL*, 8, 776–787. doi:10.1100/tsw.2008.104.
- Singer, M. I., Anglin, T. M., Song, L. Y., & Lunghofer, L. (1995). Adolescents' exposure to violence and associated symptoms of psychological trauma. *Journal of the American Medical Association*, 273, 477–482.
- Šléglová, V., & Černá, A. (2011). Cyberbullying in adolescent victims: perception and coping. *Cyberpsychology*, 5(2), 1–16.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147–154. doi:10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x
- Smith, P. K., & Sharp, S. (1994). *School bullying: Insights and perspectives*. London, UK: Routledge.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., and Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *J Child Psychol Psychiatry*. 49(4):376-385.

- Smith, T. W., Pope, M. K., Sanders, J. D., Allred, K. D., and O’Keeffe, J. L. (1988). Cynical hostility at home and work: Psychosocial vulnerability across domains. *Journal of Research in Personality*, 22, 525–548.
- Smith, T., W. (1992). Hostility and health: Current status of a psychosomatic hypothesis: A review. *Health Psychology*, 11, 139–150.
- Snakenborg, J., Van, A. R., & Gable, R. A. (2011). Cyberbullying: prevention and intervention to protect our children and youth. *Prev Sch Fail*, 55:88-95. Socialization, personality, and social development (4th ed.). New York: Wiley.
- Sourander, A., A. Brunstein Klomek, M. Ikonen, J. Lindroos, T. Luntamo, M. Koskelainen, T. Ristkari, and H. Helenius. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Archives of General Psychiatry* 67: 720–8.
- Steinberg, L. (2013). The influence of neuroscience on US Supreme Court decisions about adolescents’ criminal culpability. *Nat. Rev. Neurosci.* 14:513.
- Steinberg, L., Mounts, N. S., Lamborn, S. D., & Dornbusch, S. M. (1991). Authoritative parenting and adolescent adjustment across varied ecological niches. *Journal of Research on Adolescence*, 1, 19-36.
- Strom, P. & Strom, R. (2004). Bullied by mouse. [Online] Retrieved on 17-November-2010.
- Subrahmanyam, K. & Greenfield, P. (2008). Online Communication and Adolescent Relationships. *The Future of Children*, 18(1), 119–146. doi:10.1353/foc.0.0006.
- Suedfeld, P. (1997). Reactions to Societal Trauma: Distress and/or Eustress. *Political Psychology*, 18(4), 849–861.
- Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7(3), 321–326.

- Sümer, N., & Güngör, D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi [The impact of perceived parenting styles on attachment styles, self-evaluations, and close relationships]. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14 (44), 35-60.
- Swanson, D. P., Edwards, M. C., & Spencer, M. B. (Eds.). (2010). *Adolescence: Development during a global era*. Academic Press.
- Tanrikulu, I., & Erdur-Baker, Ö. (2019). Motives Behind Cyberbullying Perpetration: A Test of Uses and Gratifications Theory. *Journal of Interpersonal Violence*.
- Taylor, M. (2020). Collective trauma and the relational field. *The Humanistic Psychologist*, 48(4), 382-388.
- Tedeschi, J. T., & Felson, R. B. 1994. *Violence, Aggression, and Coercive Actions*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Tehrani, N. (2004). Bullying: a source of chronic post traumatic stress. *British Journal of Guidance & Counselling*, Volume 32, pages 357-366.
- Terburg, D., Morgan, B., & van Honk, J. (2009). The testosterone–cortisol ratio: A hormonal marker for proneness to social aggression. *International Journal of Law and Psychiatry*, 32(4), 216–223. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijlp.2009.04.008>.
- Tian, L., Yan, Y., & Huebner, E. S. (2018). Effects of Cyberbullying and Cybervictimization on Early Adolescents' Mental Health: Differential Mediating Roles of Perceived Peer Relationship Stress. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21(7), 429–436.
- Topcu, Ç., & Erdur-Baker, Ö. (2017). RCBI-II: The Second Revision of the Revised Cyber Bullying Inventory. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 51(1), 32–41.

- Ubertini, M. Cyberbullying May Reduce Adolescent's Well-Being: Can Life Satisfaction and Social Support Protect Them? Hempstead, NY: Hofstra University; 2010.
- Udris, R. (2014). Cyberbullying among high school students in Japan: Development and validation of the Online Disinhibition Scale. *Computers in Human Behavior*, 41(0), 253-261.
- UNESCO. (2019). Behind the Numbers: Ending school violence and bullying. Elde edilme tarihi: 6 Aralık, 2021, <https://www.unicef.org/media/66496/file/Behind-the-Numbers.pdf>.
- Van Cleemput, K., DeSmet, A., Vandebosch, H., et al. A systematic review of studies evaluating anti-cyberbullying programs. Paper presented at Etmaal van Communicatiewetenschap; 3-4 February 2014. Wageningen, Netherlands.
- Van Geel, M., Vedder, P., & Tanilon, J. (2014). *Relationship Between Peer Victimization, Cyberbullying, and Suicide in Children and Adolescents*. *JAMA Pediatrics*, 168(5), 435. doi:10.1001/jamapediatrics.20
- Vermetten, E., & Bremner, J. D. (2002). Circuits and systems in stress: II. Applications to neurobiology and treatment in posttraumatic stress disorder. *Depression & Anxiety*, 16, 14–38.
- Vitaro, F., Boivin, M., & Bukowski, W. M. (2009). The role of friendship in child and adolescent psychosocial development. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 568–585).
- Volk, A. A., Dane, A. V., & Marini, Z. A. (2014). What is bullying? A theoretical redefinition. *Developmental Review*, 34(4), 327–343.
- Völlink, T., Bolman, C. A. W., Dehue, F., & Jacobs, N. C. L. (2013). Coping with cyber- bullying: differences between victims, bully-victims and

- children not involved in bullying. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23(1), 7–24. <https://doi.org/10.1002/casp.2142>.
- Weber, N. (2012). *Technically Speaking: Social Technology Cyberbullying Among Middle and High School Peers*. Milwaukee: University of Wisconsin- Milwaukee.
- Wigfield, A., Lutz, S. L., & Wagner, A. L. (2005). Early adolescents' development across the middle school years: Implications for school counselors. *Professional School Counseling*, 9(2), 112–119.
- Willard, O. (2006). *An Educator's guide to cyberbullying and cyberthreats*. Center for Safe and Responsible Internet Use. <http://cyberbully.org>. or <http://csriu.org>.
- World Health Organization. (2020b). Novel coronavirus (2019-nCoV): situation report.
- Worsley, J. D., McIntyre, J. C., & Corcoran, R. (2018). Cyberbullying victimisation and mental distress: testing the moderating role of attachment security, social support, and coping styles. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 1–16.
- Wright, M. F. (2013). The relationship between young adults' beliefs about anonymity and subsequent cyber aggression. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16, 858–862. doi: 10.1089/cyber.2013.0009.
- Wright, M. F., & Li, Y. (2013). Normative beliefs about aggression and cyber aggression among young adults: A longitudinal investigation. *Aggressive Behavior*, 39, 161–170. doi: 10.1002/ab.21470.
- Wright, M. F., Harper, B. D., & Wachs, S. (2019). The associations between cyberbullying and callous-unemotional traits among adolescents: The moderating effect of online disinhibition. *Personality and Individual Differences*, 140, 41–45.

- Yang, F. (2021). Coping strategies, cyberbullying behaviors, and depression among Chinese netizens during the COVID-19 pandemic: a web-based nationwide survey. *Journal of Affective Disorders*, 281, 138–144.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004a). Youth Engaging In Online Harassment: Associations with Caregiver-Child Relationships, Internet Use, and Personal Characteristics. *Journal of Adolescence*, 27, 319-336.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J. (2007). Prevalence and frequency of Internet harassment instigation: implications for adolescent health. *J Adolesc Health*, 41(2):189-195.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J., ve Finkelhor, D. Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*. 2006;118(4):e1169-e1177.
- Yoon, J. S. (2004). Predicting teacher interventions in bullying situations. *Education and Treatment of Children*, 27, 37–45.
- Yuan G, Liu Z (2019) Longitudinal cross-lagged analyses between cyberbullying perpetration, mindfulness and depression among Chinese high school students. *J Health Psychol*. doi: 10.1177/1359105319890395.
- Yuan, G., Liu, Z., An, Y. (2019) Machiavellianism, mindfulness and cyberbullying among Chinese junior high school students: The mediating role of empathy. *J Aggress Maltreat Trauma*. 29:1047-1058.
- Yurgelun-Todd, D. (2007) Emotional and cognitive changes during adolescence. *Curr Opin Neurobiol*. 17:251-257.
- Zurcher, J. D., Holmgren, H. G., Coyne, S. M., Barlett, C. P., & Yang, C. (2018). Parenting and Cyberbullying Across Adolescence. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21(5), 294–303.

EK 1: Kişisel Onam Formu

Sevgili Gençler,

Bu araştırma, Prof. Dr. Zeynep Şimşek danışmanlığında İstanbul Bilgi Üniversitesi Travma ve Afet Çalışmaları Uygulamalı Ruh Sağlığı Yüksek Lisans Öğrencisi Cemre Dirik tarafından yürütülmektedir. Bu anket formu 14-18 yaş aralığında olan kişiler için hazırlanmıştır. Anketlerde kişisel yaşamınıza, siber zorbalığa, stres tepkilerine ve ebeveyn tutumuna yönelik sorular bulunmaktadır. Toplanan bilgiler bu araştırma için kullanılacak ve araştırma dışında kalan kişilerle bilgileriniz kesinlikle paylaşılmayacaktır. Bilgileriniz; dijital ortamda güvenliyle saklanacaktır. Formları doldururken isminizi yazmanız gerekmeyecektir. Anket süreci ortalama 10-15 dakika sürmektedir. Araştırmama katkı sağlayacak olan sizler tarafından, soruların dikkatlice okunması ve hislerinize tam ifade eden veya en yakın olan seçenekleri doldurulması, araştırmanın süreci açısından önemlidir. Cevabı bulmak her zaman kolay değildir, böyle zamanlarda aklınıza ilk geleni işaretlemeniz yardımcı olabilir. Tüm soruları eksiksiz yanıtlamaya çalışın. Anketleri doldurma aşamasına geçerseniz, üst kısımda nasıl dolduracağınızla ilgili yönergeleri buluyor olacaksınız. Araştırmaya katılım gönüllük esasına dayanmaktadır. Görüşme sorularının herhangi bir risk taşıdığı öngörülmemiştir ancak bir rahatsızlık hissetmeniz durumunda ya da bırakmayı istediğinizde herhangi bir sebep belirtmeksizin araştırmadan çıkabilirsiniz. Araştırmadan çekildiğiniz takdirdeiletmiş olduğunuz bilgiler imha edilecek ve değerlendirilmeyecektir.

Saygılarımla,

Cemre Dirik

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Travma ve Afet Çalışmaları Uygulamalı Ruh Sağlığı Yüksek Lisans Program

EK 2: Ebeveyn Onam Formu

Sayın Veliler,

Bu araştırma, Prof. Dr. Zeynep Şimşek danışmanlığında İstanbul Bilgi Üniversitesi Travma ve Afet Çalışmaları Uygulamalı Ruh Sağlığı Yüksek Lisans Öğrencisi Cemre Dirik tarafından yürütülmektedir. Anket formlarında çocuğunuza siber zorbalık, stres tepkileri ve ebeveyn tutumlarına yönelik bazı sorular yöneltilecektir. Anket sonuçları yürütülen araştırma için kullanılacak ve araştırma dışında kalan kişilerle bilgileriniz kesinlikle paylaşılmayacaktır. Bilgiler; dijital ortamda güvenliyle saklanacaktır. Araştırmaya katılım gönüllük esasına dayanmaktadır. Görüşme sorularının herhangi bir risk taşıdığı öngörülmemiştir ancak katılımcının rahatsızlık hissetmesi durumunda ya da bırakmayı istediğinde herhangi bir sebep belirtmeksizin araştırmadan çıkabilecektir. Araştırmadan çekildiği takdirde iletilmiş olunan bilgiler imha edilecek ve değerlendirilmeyecektir. Elde edilen bilgiler bilimsel açıklamalar için kullanılacak olup; siber zorbalıkla mücadele sürecinde ailenin etkisinin açıklanmasında klinik ve akademik anlamda katkı sağlayıcı olacaktır. Gençlerimizin formu doldurduğu esnada rahat ve güvende hissetmeleri araştırmanın süreci açısından önemlidir. Bu noktada siz velilerimizden gereken hassasiyeti göstermenizi rica ederim. Bu formu onayladıktan sonra çocuğunuz katılımcılıktan ayrılma hakkına sahiptir.

Saygılarımla,

Cemre Dirik

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Travma ve Afet Çalışmaları Uygulamalı Ruh Sağlığı Yüksek Lisans Program

EK 3: Sosyo-Demografik Bilgi Formu

1. Cinsiyet

- ☐ Kadın

- Erkek
- Diğer

2. Yaşınız

- 14-15
- 16
- 17
- 18

3. Kaçınıcı sınıftasınız?

- Lise 1
- Lise 2
- Lise 3
- Lise 4

4. Ailenizin gelir düzeyi nedir?

- Asgari düzeyin altında
- Asgari düzeyde
- Asgari düzeyin iki katı
- Asgari düzeyin üç katı
- Asgari düzeyin dört katı ve üzeri

5. Evde kim(ler)le yaşıyorsunuz?

- Ailemle yaşıyorum
- Diğer

6. Diğer seçtiyseniz kim(ler)le olduğunu belirtiniz.

7. Pandemi döneminde, eğitim sürecinde ya da sosyal medya alanında gözlemlediğiniz farklı zorbalık durumları oldu mu? (Olmadıysa sadece hayır yazabilirsiniz.)

EK 4: Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri – II

Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri- II

Aşağıda internet kullanırken kişilerin karşılaşılabilecekleri bazı durumlar verilmiştir. Her bir durumun **son 6 ay** içerisinde ne sıklıkla başınıza geldiğini **Bana Yapıldı** bölümünde, bu davranışları ne sıklıkla yaptığınızı ise **Ben Yaptım** bölümündeki size uygun rakamı yuvarlak içine alarak belirtiniz. Lütfen her maddeyi **her iki bölüm** için de cevaplamayı unutmayınız.

İnternet aracılığıyla,	BANA YAPILDI				BEN YAPTIM			
	Hiç	Bir kez	2-3 kez	Üçten çok	Hiç	Bir kez	2-3 kez	Üçten çok
1.birine ait hesap şifresini ele geçirmek	1	2	3	4	1	2	3	4
2.başkasının hesabını izinsiz kullanarak onu küçük düşürecek paylaşımlar yapmak	1	2	3	4	1	2	3	4
3.birini tehdit etmek	1	2	3	4	1	2	3	4
4.birine hakaret etmek	1	2	3	4	1	2	3	4
5.utandırıcı veya kırıcı mesajlar göndermek	1	2	3	4	1	2	3	4
6.sahibinin görülmesinden rahatsızlık duyacağı bir fotoğrafı veya videoyu başkalarıyla paylaşmak	1	2	3	4	1	2	3	4
7.bir sırrı sahibinin izni olmadan başkalarıyla paylaşmak	1	2	3	4	1	2	3	4
8.dedikodu yaymak	1	2	3	4	1	2	3	4
9.bir başkası adına profil açıp oymuş gibi davranmak	1	2	3	4	1	2	3	4
10.küçük düşürücü internet sitesi/sayfası oluşturmak	1	2	3	4	1	2	3	4

EK 5: Kısa Semptom Envanteri

KSE

Aşağıda insanların bazen yaşadıkları belirtiler ve yakınmaların bir listesi verilmiştir. Listedeki her maddeyi lütfen dikkatle okuyun. Daha sonra o belirtinin sizi bugün dahil, **son bir haftadır** ne kadar rahatsız ettiğini yandaki kutulardan uygun olanının içini [X] işaretleyerek gösterin. Her belirti için sadece bir yeri işaretlemeye ve hiçbir maddeyi atlamamaya özen gösterin. Fikir değiştirirseniz ilk yanıtınızın üstünü karalayın.

	Hiç	Biraz	Orta Derecede	Oldukça fazla	Ciddi derecede
1. İçinizdeki sinirlilik ve titreme hali	☐	☐	☐	☐	☐
2. Baygınlık, baş dönmesi	☐	☐	☐	☐	☐
3. Bir başka kişinin sizin düşüncelerinizi kontrol edebileceği inancı	☐	☐	☐	☐	☐
4. Başınıza gelen sıkıntılardan dolayı başkalarının suçlu olduğu düşüncesi	☐	☐	☐	☐	☐
5. Olayları hatırlamada güçlük	☐	☐	☐	☐	☐
6. Çok kolayca kızıp öfkelenme	☐	☐	☐	☐	☐
7. Göğüs (kalp) bölgesinde ağrılar.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Meydanlık (açık) alanlardan korkma duygusu	☐	☐	☐	☐	☐
9. Yaşamınıza son verme düşünceleri	☐	☐	☐	☐	☐
10. İnsanların çoğuna güvenilmeyeceği düşüncesi	☐	☐	☐	☐	☐
11. İştahta bozukluklar	☐	☐	☐	☐	☐
12. Hiç bir nedeni olmayan ani korkular	☐	☐	☐	☐	☐
13. Kontrol edemediğiniz duygu patlamaları	☐	☐	☐	☐	☐
14. Başka insanlarla beraberken bile yalnızlık hissetme	☐	☐	☐	☐	☐
15. İşleri bitirme konusunda kendini engellenmiş hissetme	☐	☐	☐	☐	☐
16. Yalnızlık hissetme	☐	☐	☐	☐	☐
17. Hüznü, kederli hissetme	☐	☐	☐	☐	☐
18. Hiçbir şeye ilgi duymama	☐	☐	☐	☐	☐
19. Ağlamaklı hissetme	☐	☐	☐	☐	☐
20. Kolayca incinebilme, kınlma	☐	☐	☐	☐	☐
21. İnsanların sizi sevmediğine kötü davrandığına inanmak	☐	☐	☐	☐	☐
22. Kendini diğerlerinden daha aşağı görme	☐	☐	☐	☐	☐
23. Mide bozukluğu, bulantı	☐	☐	☐	☐	☐
24. Diğerlerinin sizi gözlediği ya da hakkınızda konuştuğu inancı	☐	☐	☐	☐	☐
25. Uykuya dalmada güçlük	☐	☐	☐	☐	☐
26. Yaptığınız şeyleri tekrar tekrar doğru mu diye kontrol etme	☐	☐	☐	☐	☐
27. Karar vermede güçlükler	☐	☐	☐	☐	☐
28. Otobüs, tren, metro gibi umumi vasıtalarla seyahat etmekten korkma	☐	☐	☐	☐	☐
29. Nefes darlığı, nefessiz kalma	☐	☐	☐	☐	☐
30. Sıcak, soğuk basmaları	☐	☐	☐	☐	☐
31. Sizi korkuttuğu için bazı eşya, yer, etkinliklerden uzak kalmaya çalışma	☐	☐	☐	☐	☐
32. Kafanızın birden bomboş kalması	☐	☐	☐	☐	☐
33. Bedeninizin bazı bölgelerinde uyuşmalar, karıncalanmalar	☐	☐	☐	☐	☐
34. Günahlarınız için cezalandırılmanız gerektiği düşüncesi	☐	☐	☐	☐	☐
35. Gelecekle ilgili umutsuzluk duyguları içinde olmak	☐	☐	☐	☐	☐
36. Konsantrasyonda (dikkati bir şey üzerinde toplamada) güçlük/zorlanma	☐	☐	☐	☐	☐
37. Bedenin bazı bölgelerinde zayıflık, güçsüzlük hissi	☐	☐	☐	☐	☐
38. Kendini gergin ve tedirgin hissetme	☐	☐	☐	☐	☐
39. Ölüm ve ölmek üzerine düşünceler	☐	☐	☐	☐	☐
40. Birini dövmeye, ona zarar verme, yaralama isteği	☐	☐	☐	☐	☐
41. Bir şeyleri kırma/dökme isteği	☐	☐	☐	☐	☐
42. Diğerlerinin yanındayken kendini çok fazla gözlemek, yanlış bir şeyler yapmamaya çalışmak	☐	☐	☐	☐	☐
43. Kalabalıklarda rahatsızlık duymak	☐	☐	☐	☐	☐
44. Bir başka insana hiç yakınlık duymamak	☐	☐	☐	☐	☐
45. Dehşet ve panik nöbetleri	☐	☐	☐	☐	☐
46. Sık sık tartışmaya girme	☐	☐	☐	☐	☐
47. Yalnız bırakıldığında/kalındığında sinirlilik hissetme	☐	☐	☐	☐	☐
48. Başarılarınız için diğerlerinden yeterince takdir görmediğiniz düşüncesi	☐	☐	☐	☐	☐
49. Yerinde duramayacak kadar gergin ve tedirgin hissetme.	☐	☐	☐	☐	☐
50. Kendini değersiz görme, değersizlik hissi	☐	☐	☐	☐	☐
51. İzin verdiğiniz takdirde insanların sizi sömüreceği düşüncesi	☐	☐	☐	☐	☐
52. Suçluluk duyguları	☐	☐	☐	☐	☐
53. Aklınızda bir bozukluk olduğu düşünceleri	☐	☐	☐	☐	☐

EK 6: Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği

ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI ÖLÇEĞİ (Parenting Styles Questionnaire)

Aşağıda, anneniz ve babanızla olan ilişkileriniz hakkında cümleler verilmiştir. Sizden istenen, **çocukluğunuzu ve genel olarak anne-babanızla ilişkinizi düşünerek** her bir cümle için **sizin için** ne derece doğru olduğunu ilgili yeri işaretleyerek belirtmenizdir. Bunu anne ve babanız için ayrı ayrı yapmanızı istemekteyiz. Hiçbir maddenin doğru veya yanlış cevabı yoktur. Önemli olan her cümle ile ilgili olarak kendi durumunuzu doğru bir şekilde yansıtmaktır. Anne ve/veya babanızı kaybetmişseniz yetiştirmede en çok katkısı olan kişiyi gözünüze alınız.

	A N N E M					B A B A M				
	hiç doğru değil (1)	Doğru değil (2)	kısmen doğru (3)	doğru (4)	çok doğru (5)	hiç doğru değil (1)	doğru değil (2)	kısmen doğru (3)	doğru (4)	çok doğru (5)
1. Benimle sık sık rahatlatıcı bir şekilde konuşurdu										
2. Her davranışımı sıkı sıkıya kontrol etmek isterdi										
3. Nasıl davranacağım ya da ne yapacağım konusunda bana hep yararlı fikirler vermiştir										
4. Onun istediği hayatı yaşamam konusunda hep ısrarlı olmuştur										
5. Sorunlarım olduğunda onları daha açık bir şekilde görmemde hep yardımcı olmuştur										
6. Arkadaşlarımla ilişkilerime çok karıştırdı										
7. Sorunlarımı çözmemde destek olurdu										
8. Onunkinden farklı bir görüşe sahip olmama genellikle tahammül edememiştir										
9. Sevgi ve yakınlığına her zaman güvenmişimdir										
10. Kurallarına aykırı davrandığımda beni kolaylıkla affetmezdi										
11. Hiçbir zaman fazla yakın bir ilişkimiz olmadı (T)										
12. Ne zaman, ne yapmam gerektiği konusunda talimat verirdi										
13. Bir problemim olduğunda ona anlatmaktansa, kendime saklamayı tercih ederdim (T)										
14. Geç saatlere kadar oturmama izin vermezdi										
15. Onunla birbirimize çok bağlıydık										
16. Arkadaşlarımla geç saate kadar dışarıda kalmama izin vermezdi										
17. Onun düşüncelerine ters gelen bir şey yaptığımda suçlamazdı										
18. Boş zamanlarımı nasıl değerlendireceğime karıştırdı										
19. Bir sorunum olduğunda bunu hemen anlardı										
20. Hangi saatte hangi arkadaşımı buluşacağımı bilmek isterdi										
21. Hiçbir zaman benim ne hissettiğimle veya ne düşündüğümle gerçekten ilgilenmedi (T)										
22. Arkadaşlarımla dışarı çıkmama nadiren izin verirdi										

EK 7: Etik Kurul Değerlendirme Sonucu

